

Құрметті студенттер, ардагер ұстаздар, қадірлі оқытушылар, қымбатты ата-аналар!

Өткен оқу жылы университетіміз үшін мерейлі жыл болды. 90 жылдық тарихпен биік белесті ғасырға қадам басып келеміз. Биыл алғаш рет өткен жоғары білім мен ғылым форумында көтерілген маңызды мәселелер мен дәстүрлі тамыз конференциясы айқындаған «Әділетті Қазақстан: адал ұрпақ, сапалы білім, табысты ұлт» деген ұстаздар ұстанымы біздің қара шаңырақтың да абырой-беделін, мерейі мен мәртебесін әркез үстем етері баршаңызға аян.

Осы жылдар ішінде оқу орны сан мыңдаған түлекке өмірлік жолдама беріп, болашаққа нық қадам жасатты. Біздің түлектеріміз бүгінде қоғамның әр саласында алдыңғы қатарлы маман ретінде табысты еңбек етуде. Біз университеттің тарихымен, түлектерімен және оқу орнының қалыптасып, дамуына зор еңбек сіңіріп келе жатқан педагог-ғалымдарымызбен қашан да мақтанамыз. Біздің абыройымыз да, басты байлығымыз да ол - сіздер, аяулы ұстаздар!

Қымбатты студенттер!

Университет өңірде алғашқы білім ордаларының бірегейі ретінде өзін мойындатты және өз биігінде қалуға талмай еңбектеніп келеді.

Білім ордасының 90 жылдық жылнамасы - өнегелі тағылым мен келер ұрпаққа дәстүрлі сабақ.

Қадірлі әріптестер!

Махамбет университетінің ғасырлар жасайтын жетістіктері көп болсын. Ұлт ұстазының сөзімен қорытсақ, «жақсы мұғалім мектепке жан кіргізеді». Барлығымыз бірлікте жақсы маман дайындау жолында қызмет етейік, қадірлі ұстаздар! Баршаңызға табыс, еңбектеріңізге жеміс тілеймін!

Н.Х. СЕРФАЛИЕВ,

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің басқарма төрағасы - ректор, б.ғ.к., профессор

МАҚҰЛДАНҒАН ЖОБА

AQJAIYQ
ADALDYQ ALAŃY

«Лидерство в образовании»

Сотрудники Западно-Казахстанского университета им. М.Утемисова прошли курс повышения квалификации по программе Назарбаев Университета «Лидерство в образовании»

В рамках сотрудничества с Назарбаев Университетом более 60 сотрудников Западно-Казахстанского университета им. М.Утемисова завершили курс повышения квалификации по программе «Лидерство в образовании», разработанной Graduate School of Education. С 17 мая по 20 июня обучение осуществлялось по трем модулям:

- 1) Образовательное лидерство и управление в высшем образовании;
- 2) Научно-исследовательская деятельность в вузе;
- 3) Академическая деятельность и студенческий сервис.

Спикерами выступали зарубежные и отечественные ученые, работники Назарбаев Университета, а также сотрудники Министерства науки и высшего образования РК.

По итогам выполненных практических групповых заданий слушателями курса были презентованы проекты по развитию университета.

26 августа на заключительной сессии профессор Дуйшонкул Шаматов прочитал лекцию и вручил сотрудникам ЗКУ им. М.Утемисова сертификаты.

В целом курс позволил коллегам получить ответы на многие вопросы по развитию образовательного лидерства, охватывающая все аспекты деятельности

вуза. Полученные коллегами знания, материалы и информация будет активно применяться в управленческой, академической, научно-исследовательской, социально-воспитательной работе.

Курс является продолжением активного сотрудничества двух университетов по реализации образовательных и исследовательских проектов.

Жаңа оқу жылына сақдай сай

ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі 2023-2024 оқу жылына жатақханалардың дайындығына мониторинг жасау бойынша жұмыстар жүргізуде. Ондағы басты мақсат – жоғарғы оқу орындарының жатақханалар жағдайының сапасын арттыру, санитарлық нормалар мен қауіпсіздік шараларын сақтау.

Осыған орай ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі жанындағы студенттер Кеңесі, өңірлік студенттік омбудсмен, «AMANAT» партиясы БҚО филиалы жанындағы «Жастарды қолдау» жөніндегі аймақтық Кеңесі, «Жастар рухы» Жастар қанаты БҚО филиалы, Төтенше жағдайлар департаменті және «Адалдық алаңы» жобалық кеңсесінің өкілдері жоғарғы оқу орындары базасындағы студенттік жатақханалардың жаңа оқу жылына дайындығын қарап мониторинг жүргізу жұмыстарын М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің №3 студенттік жатақханасынан бастады. Аталмыш студенттік жатақхана Орал қаласындағы Н.Назарбаев даңғылы 218/2 мекен-жайында орналасқан. Бұл 308 орындық студенттік жатақхана жаңа оқу жылына дайын.

Дайындық жұмыстары пысықталды

Академиялық мәселелер жөніндегі проректор Гүлжахан Смайылқызы факультет декандары мен құрылымдық бөлімдер басшыларының басын қосып, жаңа оқу жылы қарсаңындағы дайындық жұмыстарын тағы бір мәрте тізбектеп шықты.

Студенттерді жатақханамен қамтудан бөлек, оқу аудиторияларын күрделі жөндеуден соң қабылдап алу, жаңа білім беру бағдарламалары бойынша түсіндірме жұмыстары, оқу үдерісіне кіріспе, қабылдау комиссиясының бүгінгі деректері және студенттер мен ПОҚ-тың кестелерін жүйелеу бойынша бірқатар тапсырмалар жүктеді.

Студент игілігі үшін жаңа жатақхана

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінде білім алушыларға арналған 500 орындық жаңа жатақхана пайдалануға берілмек.

Оқу орнының өз қаражаты есебінен бой көтерген студенттер үйінде жастарымыз үшін қазіргі заманға сай барлық қолайлы жағдай жасалған.

9 қабатты нысанның әр секциясында ас, жатын және жуыну бөлмелері бар. Сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі студенттерге инклюзия форматына сәйкес арнайы бөлмелер мен мүгедектігі бар білім алушыларға 16 орын қарастырылған. Бұдан бөлек, студенттер үйінде дәріхана, фитнес залы мен арнайы тамақтану орны да бар.

Бүгінде нысанда негізгі құрылыс жұмыстары толықтай аяқталған. Қазіргі күнде аумақты абаттандыру жүргізілуде. Жатақхана қазан айында студенттеріміздің игілігіне пайдалануға берілмек.

24 тамыз күні «Адами капиталдың дамуы – ел экономикасы өсуінің негізі» атты жоғары білім және ғылым форумы өтті. Форумға білім және ғылым жүйесінің қызметкерлері, ЖОО және ҒЗИ басшылары, қоғамдық кеңес өкілдері, ЖОО директорлар кеңесінің мүшелері, жас ғалымдар кеңесі, студенттер, сарапшылар қатысты.

Адами капиталдың дамуы – ел экономикасы өсуінің негізі

Форум аясында «Жоғары оқу орындарының ұлттық және жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру» тақырыбында интерактивті сессия өтті. Сессия модераторы - Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитетінің төрайымы Гүлзат Ізбасарқызы Көбенова. Секция жұмысында Аризона университетінің интернационалдандыру жөніндегі вице-проректор Джени Ли, The Education University of Hong Kong профессоры Синг Кай Ло интернационалдандыруды жүзеге асыру тәжірибелерімен бөлісті. «Really English» білім беру ұйымының директоры Найджел Киллик Really English жобасы туралы айтып берді, оның аясында ағылшын тілін, әсіресе ПОҚ үшін деңгейін арттыру жүзеге асырылуда. Өте қызықты әрі пайдалы сессия отырысы өтті.

Университеттің халықаралық рейтингі профессорлар мен олардың ғылыми мектептерінен құралатынын, жоғары білімнің жаһандық нарығында университеттің оң имиджін қалыптастыратын олардың белсенді ғылыми қызметі екенін атап өткен The Education University of Hong Kong профессоры Синг Кай Ло баяндамасы ерекше әсер қалдырды.

Министрлік кеңесші Фатима Надырқызы рейтинг рейтингке қатысу үшін болмауы керек екеніне ерекше назар аударды және тек жариялау белсенділігін есепке алу ғана емес университеттің ғылыми мақалалар жариялау стратегиясын әзірлеудің маңыздылығын атап өтті.

Түстен кейін жоғары білім және ғылым форумы еліміздің білім-ғылым көкжиегіне үлкен өзгерістер алып келетін пленарлық отырыспен жалғасты. Форумда ҚР Премьер-Министрінің орынбасары Тамара Дүйсенова, ҚР Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек, профессор, Heriot-Watt University проректорының орынбасары Tadhg O'donovan, Қазақстандағы De Montfort университетінің президенті Sakina Zafar, ҚР Президенті жанындағы Ұлттық ғылым академиясының вице-президенті Асқар Жұмаділдаев пен бірнеше оқу орындар мен ғылыми-зерттеу институттары басшылары сөз сөйледі.

ҚР Премьер-министрінің орынбасары Тамара Қасымқызы Дүйсенова іс-шараға қатысып, адами капиталды дамытудағы білім-ғылымның маңызын

атап өтті. Негізгі баяндамада министр Саясат Нұрбек министрліктің 2023-2029 жылдарға арналған Даму тұжырымдамасын таныстырды, өткен оқу жылына қорытынды жасап, жаңа оқу жылының жоспарларымен бөлісті.

ҚР Президенті жанындағы Ұлттық Ғылым академиясының вице-президенті Асқар Жұмаділдаевтың қазақ тілін ғылым тілі ретінде қалыптастыру мәселесі бойынша баяндамасы қошеметпен қарсы алынды.

Алыс-жақын шетелден келген және отандық ғалымдар мен жоғары білім беру саласының сарапшылары баяндама жасап, адами капиталды дамытуға арналған ойларымен бөлісті.

Жаңа оқу жылының басталуы алдында өткізілген форумға қатысушылар тағы да бір рет қазақстандық жоғары білім жүйесін жетілдіру мен ғылымды дамытудағы басым бағыттарын бағамдады.

Жарқын болашағымыздың бұлжымас бағдары

Тамыз айының 29-жұлдызында «Рухани жаңғыру» институтының ұйымдастыруымен Қазақстан Республикасы Конституциясы күніне арналған «Ата Заң – арайлы азаматтығымыздың айғағы, жарқын болашағымыздың бұлжымас бағдары» атты алқалы кеңес өтті. Модератор – құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, магистр Досжанов Қайырбек Мырзағожаұлы.

Дөңгелек үстел тәуелсіз елімізде тыңдаған жанның бойына мақтанш сезімін сыйлап, өлшеусіз күш-қуат құятын Әнұранмен ашылды. Одан әрі университет

нормалар – өміршең, заман талабына лайық. Бұл – елдің бірлігі мен қоғамның қауіпсіздігін, татулығын, жеке адамның бостандығын қорғайды, - дей келе, жиналғандарды елдің мерейлі мерекесі Конституция күнімен құттықтады.

Сондай-ақ, жиында «Рухани жаңғыру» институтының директоры Абат Сатыбайұлы «Әділетті Қазақстан Конституциясы – ұлттық рухымыздың адастырмас темірқазығы», БҚО Орал қалалық сотының төрағасы Руслан Нартайұлы «Конституция – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кепілі», құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы Айнагүл Қанатқалиқызы «Конституция Республикасы Қазақстан – основа стабильности и процветания», БҚО ҚХА «Татар мәдени орталығы» ҚБ төрайымы Флюра Иракқызы «Конституцияның ұлттық келісім мен прогресті қамтамасыз етудегі рөлі» тақырыптарында өз баяндамаларын жасады. Қатысушылар өзара пікір алмасып, тұжырым жасап, алқалы кеңесті түйіндеді.

ректоры Серғалиев Нұрлан Хабиболлаұлы алғы сөз сөйлеп, жиынды ашып берді.

- Конституция – мемлекеттігіміздің кепілі. Соған сәйкес, әрбір азамат – Қазақстан халқының ажырамас бөлігі. Ел тағдырына ықпал ететін қоғам мүшесі. Өткен жылы бәріміз бірге жаңа конституциялық реформаларға дауыс бердік. Болашағымызды айқындадық. Жаңа саяси дәстүр қалыптасты. Өркениетті және тұрақты даму механизмі бекітілді. Бүгінгі конституциялық

17-19 тамыз күндері М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің қызметкерлері ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің бастамасымен Назарбаев университетінің «Graduate School of Education» өткізіп жатқан «ACADEMIC LEADERSHIP INSTITUTE / Executive University Leadership Program» курсы аясында оқуын жалғастырды. Осы біліктілікті арттыру курсына жоғары оқу орындарының ректорлары, проректорлары, департамент директорлары, факультеттердің декандары және ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің құрылымдық бөлімшелерінің басшылары оқытылды.

Біліктілікті арттыру – заман талабы

17-18 тамызда Назарбаев университетінде «Ұйымдастырушылық өзгерістер» 6-модулі аясында оқыту өтті.

ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі аппаратының басшысы Болат Төкежанов өзінің құттықтау

сөзінде «Academic Leadership Institute» курсының барлық аспектілерінің (оның ішінде тұрақты даму, ұйымдастырушылық өзгерістер мен таланттарды басқару) маңыздылығын атап өтті.

2 күн ішінде шетелдік және отандық спикерлер

Ғылыми кітапханаға «Қаюм Мұхамедханов атындағы білім және мәдениет орталығы» қоғамдық ұйымының директоры, профессор Дина Мұхамедханов атынан кітаптар сыйға тартылды. Олар - «Ұстаз бен шәкірт», «Ер қазақ», «Менің анам Фархинұр Мұхамедханова» және «Қайым Мұхамедханов: библиографиялық көрсеткіш».

КІТАП ҚОРЫ ТОЛЫҚТЫ

1.Мұхамедхан Д. Ұстаз бен шәкірт: Мұқтар мен Қайым. Учитель и Ученик: Мухтар и Каюм (қазақ және орыс тілдерінде). Кітап көпшілік оқырманға арналған. Мұқтар Әуезов пен Қаюм Мұхамедханов сталиндік қуғын-сүргіннің қасіретті тұсында қазақ халқының ғылыми-мәдени мұрасын сақтап қалғаны, олардың адал достығы, сенімділігі мен ғылыми идеяларына адалдығы мәңгілік үлгі-өнеге екені көрсетілген.

2.Дәулет Сейсенұлы. Ер қазақ: деректі хикаяттар, екі бөлімді драма және сұхбат – әңгімелер. Бұл кітапта Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, ғалым, ақын – драматург һәм жазушы, аудармашы, педагог Қайым Мұхамедхановтың өмірі, сталиндік жүйенің қуғын – сүргініне тап болған қилы тағдыры баяндалады.

3.Менің анам Фархинұр Мұхамедханова. Кітап Қаюм Мұхамедхановтың адал да қайсар жары, күйеуінің қуғын-сүргіннен сүрінбей өткені, халқымыз үшін мұрағатын, қолжазбаларын, хаттарын сақтап келген Фархинұр Мұхамедхановаға арналған.

4.Қайым Мұхамедханов: библиографиялық көрсеткіш// Каюм Мухамедханов: библиографический указатель. Ғалым, педагог, ақын, драматург, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Қайым Мұхамедханов еңбектерінің көрсеткіші.

Жоғарыда көрсетілген құнды кітаптар студенттерге, оқытушыларға, ізденушілерге көп пайдасын тигізетіні анық!

өзгерістерді басқару теориясы мен үрдістері; өзгерістер көшбасшылығы; маркетингтің, брендингтің және PR негізгі аспектілері; фандрейзинг, эндаумент қоры; стратегиялық басымдықтарды қаржы ресурстарымен үйлестіру; жоспарлау, бюджеттеу және болжау; университеттің мүлкін басқару; тәуекелдерді басқару және өлшеу сияқты маңызды және өзекті мәселелер бойынша кейстер ұсынды.

19 тамыз күні оқыту Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің базасында ұйымдастырылған «Таланттарды басқару» 7-модулінің бағдарламасы бойынша жүргізілді.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ кампусымен танысқаннан кейін аталған модуль сессияларында спикерлер шетелдік жоғары оқу орындарының талант менеджмент жүйесін енгізу тәжірибесі, халықаралық білім беру кеңістігіндегі таланттармен жұмыс істеу, Назарбаев университеті мен мұнай-газ секторы компанияларының мысалында таланттарды басқару туралы кейстерді таныстырды.

Спикерлердің баяндамаларынан бөлек жоғарыда аталған 2 модуль тақырыптары бойынша сұрақ-жауап сессиялары, сондай-ақ практикалық сессиялар мен топтық жұмыстар ұйымдастырылды, онда қатысушылар жоғары оқу орындарының ұйымдастырушылық трансформациясы және таланттарын басқарудың тиімді жүйесін дамыту бойынша тәжірибелерімен бөлісті, өзекті мәселелерді талқылады және ұсынымдар әзірленді.

Эдуард ИМАШЕВ,
Жаңартпашылық технологиялар және цифрландыру
департаментінің директоры

МЕКТЕПКЕ ЖОЛ – ШЕКАРАСЫЗ ЖАҚСЫЛЫҚ

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінде «Мектепке жол» республикалық акциясы аясында іс-шара ұйымдастырылды. Аталмыш акцияға университет қызметкерлерінің мектеп табалдырығын аттағалы отырған балалары қатысты.

Басқарма Төрағасы – ректор Нұрлан Серғалиев «Білім күні» қарсаңында 1-сынып оқушыларын құттықтай отырып:

-Алғашқы қадамдарың берекелі болып, тәуелсіз елімізді гүлдендірер елжанды азаматтары мен азаматшалары болып өсе беріңдер! Оқуда озат болып, ата-аналарыңның үмітін ақтар ақылды ұл-қыз болыңдар. Қадамдарыңа гүл бітсін. Талаптарыңа нұр жаусын! - деп өзінің бүлдіршіндерге және ата-аналарына жүрекжарды тілегін білдірді.

Сөз соңында университетіміздің кәсіподақ ұйымының қолдауымен бүлдіршіндерге сый-сыяпаттар табысталды.

Азиза СУЙНШКАЛИЕВА

2023-2024 оқу жылына арналған мемлекеттік білім гранттарын беру конкурсының қорытындысы бойынша 628 талапкер 90 жылдық тарихы бар Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетіне оқуға түсті. Өткен жылы 447 талапкер грант иегері атанса, биыл олардың қатары артқан.

Қош келдің, студент!

Оқуға түскен 628 талапкердің 403-і педагогикалық мамандықтарды таңдаған. Сондай-ақ, Махамбет университетіне «Қазақстан халқына» қорынан 10 және жергілікті атқарушы органдар тарапынан математика мұғалімдерін даярлауға 10 грант бөлінді.

Жалпы саны 2407 талапкер университет арқылы 122 жоғары оқу орнына құжаттарын тапсырған болатын, олардың 1022-сі бірінші позицияда біздің университетті көрсеткен.

Айта кетейік, Махамбет университетіне еліміздің 16 аймағынан талапкерлер оқуға құжат тапсырған. Мысалы, шет тілі:екі шет тілі мамандығы бойынша құжат тапсырған 42 талапкердің 20-сы өзге аймақтардан келген. Ал ақылы негізде білім алу үшін Ресей мен Өзбекстандық талапкерлер өз құжаттарын тапсыруда.

Университетке құжаттарды қабылдау 2023 жылғы 25 тамызға дейін жүзеге асырылды.

Түлектер Жұздескенде

Жақында Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті жаратылыстану-география факультетінің 1983 жылғы түлектерінің 40 жылдық және 1988 жылғы түлектерінің 35 жылдық кездесулері өтті.

Университет ұжымы түлектерге арнайы кездесу ұйымдастырып, факультеттің оқу ғимаратында қарсы алды. Факультет бойынша экскурсия өткізілді. Университеттің Ғылыми жұмыс және халықаралық байланыстар жөніндегі проректоры, Басқарма мүшесі Қажымұрат Мақсұтұлы университеттің қазіргі таңдағы жетістіктері мен стратегиялық жоспарлары туралы баяндап берді. Биология және экология кафедрасының ардагер ұстазы, аға оқытушысы Булатова Канжан Беймухановна түлектерге құттықтау сөз сөйлеп, факультет жетістіктерімен бөлісіп, түлектерге

көтеріңкі көңіл-күй сыйлады. Қонақтар университет қабырғасынан түлеп ұшқаннан кейінгі өмір жолдарын баяндап, дәріс оқыған ұлы тұлғаларды еске алды.

Қор гранттары бөлінді

«Қазақстан халқына» қоғамдық қоры қайырымдылық бағдарламасы аясында М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің бакалавриат бағдарламалары бойынша білім алатын жастарға 10 білім грантын бөлген болатын. Осыған орай университетімізде қор гранттарын бөлу үшін арнайы комиссия отырысы өтті.

2022-2023 оқу жылынан бастап іске асырылып келе жатқан «Қазақстан халқына» ҚҚ Білім беру гранттары бағдарламасының мақсаты - жоғары білімнің қолжетімділігін арттыру арқылы ауыл мектептерінің түлектері мен халықтың әлеуметтік осал топтарынан шыққан жастарды қолдау. Сонымен қатар бағдарлама 2022 жылғы қаңтар оқиғасы кезінде қаза тапқан Қазақстан Республикасының азаматтарының балалары мен жарақат алған жастарды қолдауға бағытталған.

Биыл аталған бағдарлама жаңартылып, бағдарламаға қатысушы талапкерлердің санаттары кеңейтілді. Бірінші кезекте бұл гранттарды ауылдық жерлердегі, шағын және моноқалалардағы аз қамтылған отбасылардың балалары, жетім балалар немесе көмекке қажетті балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, мүгедектігі бар азаматтар, мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған отбасының балалары алды. Сондай-ақ 2022 жылғы қайғылы қаңтар оқиғалары кезінде қаза тапқан Қазақстан Республикасы азаматтарының балалары және 2022 жылғы қайғылы қаңтар оқиғалары кезінде жараланған балаларға да осы грантты алуға құжат тапсыруға мүмкіндік берілген болатын.

Үміткерлер ЖЖОКБҰ қабылдау комиссиясына 2023 жылдың 10-17 тамыз аралығында өз өтініштерін тапсырған еді. Нәтижесінде, талапқа сай 10 талапкер университетіміздің студенті атануға мүмкіндік алды.

Айта кетсек, грант бакалавриат бағдарламалары бойынша оқудың барлық кезеңін қамтиды. Білім беру грантының иегерлеріне оқу жылына 1 миллион теңгеге дейін оқу ақысы төленеді, егер студенттің жылдық оқу құны осы сомадан жоғары болса, онда айырмашылықты студенттің өзі төлейді. Бүкіл оқу мерзімі ішінде 40 000 теңге мөлшерінде ай сайынғы шәкіртақы төленеді. Шәкіртақы жазғы демалыс кезеңін қоспағанда, 10 ай ішінде (жыл сайын) төленеді.

Азиза СУЙНШКАЛИЕВА

Грант иеленген үздік жоба

«National Conservation Initiative» корпоративтік қоры «Назарбаев университеті» дербес білім беру ұйымының тұрақты даму офисімен бірлесе «Шеврон Мұнайгаз Инк» спонсорлық қолдауы арқылы «Sustainability Living Lab: Outreach» бағдарламасын жүзеге асырады. Бұл бағдарлама университет студенттері, магистранттары және профессор оқытушылар құрамын тарту арқылы кампуста ғылыми-зерттеу және инновациялық тұрақты даму жобаларын енгізуге бағытталған.

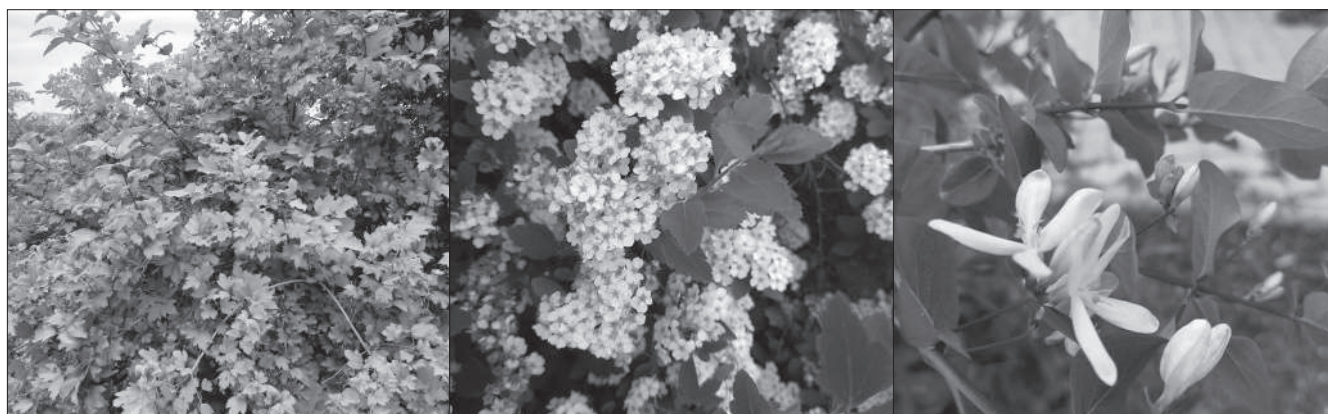
«Sustainability Living Lab: Outreach» бағдарламасы аясындағы байқауға М.Өтемісов атындағы БҚУ алғаш рет қатысып, өз жобаларын ұсынып, грант иеленді.

Қазылар алқасы ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, доцент Б.С.Альжанованың жетекшілігімен «М.Өтемісов атындағы БҚУ агробиостанциясының аумағында сәндік бұталар питомнигін құру» тақырыбында дайындалған жобаның жоғары деңгейін атап өтті.

«Sustainability Living Lab: Outreach» бағдарламасы және университет басшылығының қолдауымен

агробиостанция аумағында сәндік бұталар питомнигі жасалады. Жергілікті және интродукцияланған алуантүрлі бұталардың арасынан осы аймақтың топырақ-климаттық жағдайларында өсуге бейімделген және сәндік түрлері таңдап алынады.

Жеңімпаздарды құттықтаймыз және алдағы уақытта шығармашылық табыстар тілейміз!

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев: «Адамның өзін-өзі тануы және үнемі дамып отыруы, ғылымға, білімге басымдық беруі – кемелдіктің көрінісі. Интеллектуалды ұлт дегеніміз де осы. Осыған орай Абай сөзі ұрпақтың бағыт алатын темірқазығына айналуы қажет... Абай туындыларының мазмұны жалпыадамзаттық құндылықтарға толы... Абай қара сөздерінің басты миссиясы – ойлану, өзгеге ой салу, мақсатты ұстанымға айналдыру. Демек, ұлы ойшылдың қара сөздері - аса құнды еңбек» деген-ді. Абай – елдік мұраттың айнымас темірқазығы. Абай - ұлтымыздың мәдени капиталы. Абай – жаңа Қазақстан бренді. Ақынның мұрасы – күллі адамзат баласының рухани азығы. Абай мұрасы – біздің ұлттық тұрғыда бірлесуімізге, елдік тұрғыда дамуымызға жол ашар қастерлі де қасиетті құндылық. Олай болса, Абай бабамыз елдің қай ісіне сүйініп еді? Сол сүйінген ісінен үйрене алдық па? Абай данамыз қазақтың қай ісіне күйініп еді? Сол күйінген ісінен жирене алдық па?.. Анығы, Абай ғұламаның өз заманындағы іскерліктің ұйытқысы, еңбекқорлықтың мотиваторы болғанына талас жоқ.

Біздіңше, бүгінгі өзекті мәселенің бірі - Абай сынды ғұламаның терең де тұңғыық ойларын еркін түсіну, бойға сіңіру үшін жаңа ұрпаққа дұрыс түсініктеме беру қажеттігі. Кемеңгер ойшылдың рухани мол мұрасын бүгінгі, кейінгі жаңа ұрпаққа ұғындыру - парыз іс. Мәселен, ғұлама Абайдың 45 қара сөзінің әрқайсысының өзіндік салмақ-өлшемі бары

мақсатына рухани жағынан өзін-өзі жетілдіру арқылы жетеді десек, кімде - кім әуелі білім алу арқылы білместіктен арылу қажет. Осы арнаға баса акцент берсек, әркімнің өз бақытын өзі жасауы кәміл.

Ойшыл Абайдың рухани мұрасы – әлеми заңдылықтарға негізделген құндылықтар көзі. Абайдың рухани мұрасынан әлемдік жалпы заңдылықтар мен үйлесімділікті көреміз. Абай әлемі бізді жеті түнде адастырмас Темірқазық іспетті. Сананың рухани жаңғыруына қатысты жанды жегідей жеп жүрген көп сауалдың жауабын Абай данышпан әлдеқашан айтқан. Дау жоқ, Абай ғұламаны түсіну үшін ұғым қажет. Сонда рухани жаңғыруға қатысты жан қинап жүрген қай күмәннің де күллісіне жауап таба аламыз. Бұл ретте сұңғыла Абайдың рухани мұрасы – әрбір тұлғаның дұрыс жетілуіне кепіл боларлық бағдарламалық кешенді ойлар. Олай болса, Абай мұрасын қазақ халқының рухани өмірінің, бүгінгі жаңа ұрпақтың рухани жаңғыруының күре тамырына айналдыра білуіміз қажет. Туғанына 178 жыл толған Абай сынды ұлы ойшылымыздың жазған туындыларын, түйген тұжырымдарын қазақ халқының күнделікті өмірінің кодексі ретінде пайдалануымыз керек. Сонда еліміздің күллі саяси-әлеуметтік өзгерістерінде ұлы Абайдың ілімі ешбір мұқалмай, қайта сол саяси өмірдің іргетасына айналып, жаңаша құбылып отырмақ. Нәтижеде бүгінгі қазақ елінің қарқынды өркендеу екіпінінің еселене удей түскенінің куәсі боламыз. Демек, Абай – қазақ халқына айқын жол көрсетер, бағыт сілтер шамшырағы.

саумақ, көз сүзіп, тіленіп адам саумақ – өнерсіз иттің ісі». «Ғылымды, ақылды сақтайтұғын мінез деген сауыт болады». «Көрсекызарлықпен, жеңілтектікпен, я біреудің орынсыз сөзіне, я бір кез келген қызыққа шайқалып қала берсең, мінездің беріктігі бұзылады». Олай болса, «қайғы келсе қарсы тұр, құлай берме; қызық келсе қызықпа, оңғаққа ерме» деп. Мықты болсаң, ойланбай гөр!.. Ойланбақ түгілі, жаның жай тауып қалары сөзсіз! Бұл құбылысты рухани білімнің сіздің көркірегіңізге сәуле кейпінде еніп ұялауы тұрысында қабылдайсыз.

Абай дананың сіз бен біз тамсана оқыр бір дәмді сөзі «бұрынғы ата-бабаларымыздың бұл замандағылардан артық екі мінезі бар екен: елбасы, топбасыларына тоқтай білетіндігі мен намысқойлығы» тұрғысында өріледі. Сәйкесінше Абай данышпан бүгінгі намысқой, дұрыс сөзге құлақ қояр жаңа ұрпақ өкілдерінің бойына рухани азық болар білім қазынасының молынан қорлануына бірден-бір алғышарт іспетті қасиетті де қастерлі кешенді дағдылар тізбегін ұсынады. Бұл саптағы ойларды қызыға, беріле, көкірегіңе бекіте оқисың, ғибраттана, тұшына, ынтамен ұғуға тырысасың, оқу барысында бірнеше қайтара ойланып, көңіліңе бекітуге ұмтыласың, оқу үстінде ойға келген кеселді нәрселерден қашық болуды жөн көресің... Бұл ретте ой ұстасы Абай айтады: «Үміт ұзу – қайратсыздық». «Ішсем, жесем, ұйықтасам – тән құмары, Білсем, көрсем, үйренсем – жан құмары». «Адамға ақыл керек, іс керек, мінез керек».

анық. Ойшыл Абай 15-қара сөзінде: **«Егер де есті кісілердің қатарында болғың келсе, күніне бір мәртебе, болмаса жұмасына бір, ең болмаса айына бір өзіңнен өзің есеп ал! Сол алдыңғы есеп алғаннан бергі өмірді қалай өткіздің екен, не білімге, не ахиретке, не дүниеге жарамды күніңді өзің өкінбестей қылықпен өткізіппісің? Жоқ, болмаса, не қылып өткізгеніңді өзің де білмей қалыппысың?»** деп жазады. Данышпан Абай бабамыз өзінен кейінгі ұрпаққа, бүгінгі сіз бен бізге бұл ойлы тұжырымын неге айтты? Ғұлама Абай сөзінің құндылығы неде? Ойшыл Абай ақылды мен ақылсыздың белгілі бір парқы бар-ау деп бастайды сөзін. Пенденің қызықласқа шарасы бар ма? Сол қызықты іздеген кезі де ұмытылмастай есте қалмақ. Есті адам орынды іске қызықпақ, құмарланбақ, осы жолда ізденіс танытпақ. Оны естіген құлақ қуанбақ, көңіл сүйсінбек. Орынды іске жұмсаған өмір де өкінішсіз. Ал есер болса, орнықты орнын таба алмай, небір баянсыз, бағасыз, құны көк тиын қадірсіз нәрсеге қызығып, құмарланып, өмірінің қызықты да қымбатты шағын итқорлықпен өткізбек. Кейін өкіріп өкінгеннен не пайда? Жастықта мағынасыз қызық қуып, кісімің кердеңдеп жүргенде, жастығы тозбастай, буыны босамастай көлбеңдеп жүргенде, күндердің күнінде алдамшы қызық соңында ботадай бос тайраңдап жүргенде мойны қатып, буыны құрып құр лепірме қызыққуғыштық бойын дендеп алып, ендігі кезекте игі талапқа қайрат қылуға жарамсыз болып қалмақ. Сондай-ақ әр нәрсеге қызықпақтық, құмарлық дертке айналмақ. Бұл секілді дерт бойға мастық ұялатпақ. Әр нәрсеге ұшып-қона қызығу, құмарлану дертінен туындар жастыққа тән мастық ақыл көзін байламақ, ақыл сөзін тыңдауға мүмкіндік берместей күйге ұшыратпақ. Осы мезетте естілер есі шықпай, ақылды қолдан жібермей, бойын сынатпай жүріп ізденеді екен. Ал есер ер-тоқымын тастай қашып, беркінің қайда қалғанын білмей, екі көзі алақтап, ышқыр-бауына ие бола алмай, жынды кісіше далақтап шаба беруді біледі екен. Құдайым-ау, бұл дегенің – жөнсізді жөнге салар, кісілікке баулыр, жөңдіні парасатты даңғыл жолға салар, тұлғалыққа биіктетер данышпандық болжам-пайым ғой! Осы тұста жастарымыз ойланса ет-ті.

Кемеңгер Абай – біртұтас тұлға. Абай - ой алыбы. Абай ұлылығы мол рухани мұрасы арқылы күллі болмыс заңдылығын біртұтас толық қамтуында, көктегі Темірқазық жұлдызындай өміріміздің адастырмас межесі бола алуында. Абай мектебі - тағылымды өмір мектебі. Сол себептен де, Абайдың хакімдік тағылымы шоғырланған қарасөздеріндегі түбі терең түйдекті түйіндері көкейге қонады, көңілге жағады. Ендігі кезекте Абайдың хакімдік мұрасынан, нәрлі рухани бұлағынан халықтың сусынын мейілінше қандыруды өркез жадымызда тоқып, есте ұстауымыз керек. Егер де адам

Абай – рухани бай тұлғаның моделін ұсынушы. Ойшыл, ең алдымен, адам болмысына, адам тұлғасына, «толық адам» формуласына баса назар аударады. Біздіңше, Абайдың «толық адамы» – адал, ізгілікті, жаны жақсылыққа құмар, өз ісіне сенімді, ширақ қимылды аса зерек жанның сипаттамасы. Бұл тұрғыда «толық адам» тұжырымдамасы, шындап келгенде, адам іс-әрекетінің кез келген саласының, мемлекетті басқару мен білім жүйесінің, бизнес пен отбасы институттарының негізгі тұғырына айналуы тиістілігі әбден қолдауға лайық. Мәселен, Абай данышпан айтады: «Мақсат - алыс, өмір - шақ». «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, әр, мінез деген нәрселермен озады. Одан басқа нәрсемен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақшылық» деп. Ой алыбы «ақыл – жан қуаты, ақыл – жүректің суаты» дей келе, «адам ақылсыздығынан азбайды, ақылдың сөзін ұғып аларлық жүректе жігер, қайрат, байлаулылық жоқтығынан азады». «Естіген нәрсені ұмытпастыққа төрт себеп бар: бірінші – көкірегі байлаулы беріктік, екінші – ғибратлану, тұшынып, ынтамен ұғу, үшінші – бірнеше қайтара ойланып, көңілге бекіту, төртінші – ойдың кеселді нәрселерден қашық болуы керек» деп пайымдайды.

Абайша ой сабақтасақ, «көп шыуылдақ не табар, билемесе бір кемел». Қашан да «біріңді, қазақ, бірің дос, көрмесең, істің бәрі бос» болары аян. Бұл жолда «қайратсыз ашу – тұл, тұрлаусыз ғашық – тұл, шәкіртсіз ғалым –тұл». Түзелмес түзу сөзге қайдан сенсін?! Рухани білім қорын көкіректе молынан жинауда адам баласы уайымсыздық, салғарттық, ойыншы-күлкішілдік, қайғыға салыну, құмарға берілу секілді ой кеселдерінен аулақ болғанға не жетсін! Демек, ғұлама айтқандай, естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісінің өзі де есті боларына құлақ қояр болсақ, жоғарғыдай ақиқатты негізге ала жасалған тұжырымдар Абай сынды кемеңгердің тұлға көкірегіне рухани сәуле түсіруші, көңіліне сенім ұялатушы екендігі тұрғысындағы түйін түйеге жетелері анық. Олай болса, сөзсіз Абай мұрасы – рухани кемелділік өзегі секілді қасиетті құндылық көзі.

Ғұлама Абай бүгінгі жаңа ұрпақтың рухани білім қорының мол болуын қалайды. Бұл ретте рухани кемеңгер айтады: «Жастықта көкірек зор, уайым жоқ». Десек те, *«жүректі қозғайтын жастықтың оты емес пе?!»* Асылы, «надан ел қуанбас нәрсеге қуанады, ұялмас нәрседен ұялады». Біле білсек, «үш-ақ нәрсе адамның қасиеті: ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек». Сол сияқты «күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар: олар – надандық, еріншекті, залымдық». «Еріншектік – күллі дүниедегі өнердің дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік – бәрі содан шығады». «Адам баласының ең жаманы – талапсыз». «Тәуекелсіз, талапсыз мал табылмас». «Қулық

«Қайғысыздан сақ бол, қайғылыға жақ бол». «Қолдан келмес іске ұмтыл, азат басың болсын құл». «Мақтан құма, керек қу». «Мақтау – жел сөз». «Жақсы сөз жалын мен оттан жаралады». «Тұрлаусыздың қолынан түк келмейді». «Ұйқылы-ояу ұқпай жатып жалығады». «Ойынға ойсыз құмар». «Пайда ойлама, ар ойла». «Арлану – ақылдың ісі». «Кекшіл болма, көпшіл бол» деп. Ақырында Ұлы Дала данышпаны: **«Өсек, өтірік, мақтаншақ, Еріншек, бекер мал шашпақ – бес дұшпаның, білсеңіз. Талап, еңбек, терең ой, Қанағат, рақым ойлап қой – бес асыл іс, көнсеңіз»** деп түйіндейді. Бұлар – рухани бай адамның бойында болуы тиіс қасиетті де қастерлі толық тұлғаға тән адами биік дағдылар.

Абай дана бүгінгі жаңа ұрпақты иманды болуға баулиды. Абай айтады: «Алланың өзі де рас, сөзі де рас». «Адамзат – бүгін адам, ертең – топырақ». «Өмірдің алды – ыстық, арты – суық». «Иман – парыз». «Иман сақтауға қорықпас жүрек, айнымас көңіл, босамас буын керек». «Имансыздың сыртын қанша жусаң да, іші оңбайды». «Құдайшылық – жүректе. Қалпыңды таза сақта!» «Құдайдан қорық, пендеден ұял: балаң бала болсын десең, оқыт, мал аяма!» «Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін оттаған хайуанның бірі боласың; Адамшылықтың қарызы үшін еңбек қылсаң – *Алланың сүйген құлының бірі боласың*». «*Әуелі құдайға сыйынып, екінші өз қайратыңа сүйеніп еңбек қылсаң, қара жер де құр тастамайды*» деп.

Қысқасы, Абай ілімі – күллі адамзатқа ортақ рухани ілім. Абай мұрасы – адамзатқа қажетті асыл қазына. Бір ғажабы, осыншама баға жетпес рухани нұрдың қадір-қасиетін тани білген ұлттың текті тұлғалары сапынан Мұхтар Әуезов абайтану ғылымының іргетасын қаласа, Әлихан Бөкейханов тұңғыш рет сонау «Семипалатинский листок» газетінде Абай дүниетанымына барлау жасаса, Ахмет Байтұрсынұлы **«Абайды қазақ баласы тегіс танып, тегіс білу керек»** деген. Демек, Абайдың рухани мұрасын меңгеру – бүгінгі заманауи өзекті мәселе. Біздіңше, **Абайдың рухани мұрасы тұлғаның тағдырын өзгертеді**. Абайдың рухани мұрасы – тұлғаны түзетудің, тұлғаны түлетудің тұғыры. Қытай ғұламасы Лао Цзы айтқан екен: «Ойыңды түзе, сөзіңе айналады. Сөзіңді түзе, ісіңе айналады. Ісіңді түзе, әдетіңе айналады. Әдетіңді түзе, мінезіңе айналады. Ал мінезің – сенің тағдырың» деп. Олай болса, рухани кемелділік жолында ойымыздың у болмауын, сөзіміздің су болмауын, үмітіміздің бу болмауын тілелік! Ол үшін Абайды оқық! Абайды таңырқай тамсана оқылық, сүйсіне оқып басымызды шайқалық! Жаңа жас буынды осыған баулылық!

Абат ҚЫДЫРШАЕВ,

*Қазақстан Республикасының Құрметті азаматы,
«Астана патриоты» төсбелгісінің иегері*

Қазақ депортациясына қысқаша тоқталсақ, КСРО Министрлер кеңесінің 1951 жылы 21 желтоқсандағы №5263 қаулысына сәйкес Батыс Қазақстан облысындағы Орда ауданының 1 355 692 гектар жері «Капустин Яр» әскери полигонының иелігіне берілді. Осылайша әскери сынақ алаңына айналған Орда ауданы 1952 жылы таратылып, аудан халқы республикалық ішкі депортацияға ұшырады.

аптап ыстығында жиырма күнге жуық пойызбен жүріп барған халық ашық далада өмір сүрген. Қолдарынан келгендері жөтелі қазып, жан сауғалаған. Арықтан су ішіп күн көрді. Арықтан мал да су ішкен, кір де жуылған. Мұның соңы жұқпалы іш сүзегіне ұласып, балалар жаппай шетінеген. Төлқұжаттарын жинап алғанына қарамастан, адамдардың бірқатары қайта қашып келіп, туысқандарын паналауға мәжбүр болған. Бірқатары көрші Ресей, Өзбекстанға өтіп кетеді. Қазақ халқы әлеуметтік-экономикалық, моральдық-психологиялық, демографиялық дағдарысты басынан кешірді. Кеңестік өктем саясаттың құрбаны болған жас балалар жаппай өлім құшты.

Кешегі оқиға – бүгінгі тарих. Ұлттық мүдде тұрғысында жазылмаған, айтылмаған осы тарихи оқиғаның ақиқатын Түркістан облыстық (бұрынғы Оңтүстік Қазақстан) және Жетісай аудандық архивінен іздеп, іссапармен жолға шықтық.

Алдымен, оңтүстіктің шіліңгір ыстығында ізденіс жұмысымыздың табысты болуына көмек қолын созған «Германия Кеңес әскерінің тобы (ГКӨТ), Варшава келісімшарты әскерінің тобы (ВКШӨТ)» республикалық ардагерлер қоғамдық бірлестігінің Қалдыбай Мамырханұлы басқаратын Жетісай аудандық филиалының мүшелері – К.Ботабеков, Е.Оралов, Ж.Өтебеков, Т.Мамадалиев, Ә.Қаныбеков, А.Сұлтанов,

колхозшылардың отырған үйлері өте нашар. Бір үйде үш үйден отыр. Денсаулық сақтау жөнінде ең кішісі колхоздың орталығында монша, дәретхана жоқ... Колхоздың колхозшыларға көмегі нашар ұйымдастырылып отыр» десе, комиссия мүшесі Нығметов Қуаныш: «Өзіміз аралап көргенде 70 адам ауру. Ауруының түрі – зеңгі ауруы. (цинга болуы керек - Б.Б.). Осы аурудан Досхазиева Тойдық деген өліп қалды» дейді. Ал 23 сәуірдегі колхоз жиналысында: «Батыс Қазақстан облысында жартылай семьям тұруына байланысты сол жердегі семьяма көшуге рұқсат етсеңіз» деген Қапалов Рамазанның өтініші: «Бір үйде 3 жұмыс қолы болғандықтан, кетуіне лұқсат етілмесін» деп қабылданбайды. 24 мамырдағы жиналыста: «Қапалов Хамиттің Батыс Қазақстан облысында қалған жарты семья мүшелерін алып келу үшін 2000 сом ақша сұрап берген арызы бойынша колхозға бережағы көп болғандықтан, аяқсыз қалдырылды» дейді. Қазақстанның барлық аймағынан қоныс аударылған колхозшылардың мұндай өтініштері өте көп. Осы тұста тарихқа шегініс жасасақ, XX ғасырдың 50 жылдарында Кеңес өкіметі Мырзашөлді игеру, Оңтүстік Қазақстан облысының Жетісай өңірін мақталы алқапқа айналдыру жөніндегі «Ұлы Ленин» кезеңінен басталған мемлекеттік жоспарын жүзеге асырып, ғасырлар бойы бос жатқан жерді социалистік ауыл шаруашылығының игілігіне қызмет еткізуге белсене кірісті (1918 жылы В.И.Ленин Қазақстанның

Ел тәуелсіздігі арқасында отандық тарихшыларға шығармашылық еркіндік тиді. Еліміздегі жабық архив қорлары ашылып, ұлттық тарихымызды жаңа көзқарас тұрғысынан пайымдауға жол ашылды. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылы 24 қарашадағы «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы» Жарлығы бұл мүмкіндіктің аясын одан әрі кеңейте түсті. Батыс Қазақстан облыстық архив қорындағы тың деректер негізінде осы жолдардың авторы «Капустин Яр» әскери полигоны: қазақ депортациясы» атты монографиялық ғылыми еңбек жариялады. (Боранбаева Б.С. «Капустин Яр» әскери полигоны: қазақ депортациясы» – Орал: «Полиграфсервис», 2022. – 268-б.). Бұл кітаптың негізінде «AQJAYIQ» телеарнасының белгілі жорналшысы Г.Тілеубаева «Ойрандалған Орда: қазақ депортациясы» атты тарихи-танымдық фильм түсірді. Сөйтіп, ұлт тарихының ақтаңдақ беттерін толықтыруға үлкен үлес қосылды.

ЖЕТИСАЙҒА ЕРІКСІЗ КӨШІРІЛГЕНДЕР ТАҒДЫРЫ

КСРО Министрлер кеңесінің жоғарыдағы қаулысына сәйкес Батыс Қазақстан облыстық кеңесі Еңбекшілер депутаттары атқару комитеті Орда ауданының 175, Жаңақала ауданының 125, барлығы 300 отбасын Оңтүстік Қазақстан облысының мақта өсіретін Ильичев ауданына көшіру туралы шешім шығарды. Орда, Жаңақала аудандық атқару комитетінің төрағалары – Валиев және Ваисов қоныс аударатын колхоздар мен колхозшылардың жеке отбасыларын 1952 жылдың 15 ақпанына дейін анықтап, оларды көктемгі егіс маусымына дейін жөнелтуге міндетті болды. Сөйтіп, 1952 жылдың шілде айында Оңтүстік Қазақстан облысына Орда ауданының «Интернационал», Каганович, Калинин атындағы 3 колхозы, Жаңақала ауданының «Сары өзен», Ленин атындағы 2 колхозы, барлығы 5 колхоздан 336 отбасы, 1805 адам шұғыл түрде еріксіз қоныс аударылды. Полигонға берілген жер босатылып, Орда ауданы таратылды. Оңтүстік Қазақстан облысының Ильичев ауданына қоныс аударушылар үшін алдын ала дайындалған үй-жай болмаған. Шілденің

А.Ибрагимов т.б. азаматтарға, сондай-ақ Түркістан облыстық және Жетісай өңірлік мемлекеттік архивінің қызметкерлеріне алғысымыз зор.

Зерттеу жұмысын Шымкент қаласынан 250 шақырым жердегі Жетісай ауданы (бұрынғы Ильичев) өңірлік мемлекеттік архивінен бастадық. Өйткені, 1952 жылы Батыс Қазақстан облысынан қоныс аударылғандар Оңтүстік Қазақстан облысының мақта өсіретін Ильичев (қазіргі Жетісай) ауданына барған еді.

Архивтен Ильичев ауданы Сталин ауылдық кеңесінің Каганович атындағы колхоз жиналысының 1953 жылғы хаттамалары табылды. Хаттама арқылы колхозшылардың күнделікті әлеуметтік өмірінен көп жайды аңғардық. Мәселен, 15 наурыз күні өткізілген жиналыста сөйлеген Маташов Аманғали: «ҚазССР переселен, облыстық переселен бастықтарынан құралған комиссия колхозшылардың халін тексеріп көруде, колхоз мүшелерінің ішінен 8 адам тверкулез (туберкулез-Б.Б.) деп тапты. Бірақ бұл 8 адам емес, одан да көп. Кейбір

оңтүстігіндегі батпақты даланы игеруге 50 млн рубль бөлген). Қазақстанда ішкі республикалық «Қоныс аудару» мемлекеттік мекемесі құрылады. Қоныс аудару ісіне жауапты өкілдер үшін 21 бөлімнен құрылған жадынама (памятка) дайындалған. Сөйтіп, 1951-1952 жылдардан бастап жаппай жүргізілген қоныс аударудың құрығына Қазақстанның барлық аймағынан түрлі ұлт өкілдерінен құралған колхозшылар ілікті. Олардың арасында Батыс Қазақстан облысындағы Орда, Жаңақала аудандарының 5 колхозының 336 отбасы мүшелері де болды. Аталмыш архив қорынан батысқазақстандық отбасы иелерінің толық аты-жөні, отбасы мүшелерінің саны және переселен билетінің нөмірі көрсетілген орыс тіліндегі тізім табылды. Осы құжат тізім бойынша жерлестеріміздің оңтүстікке барып қоныстанған колхоздарды анықтау мүмкін болды. Мәселен, «Ильичев ауданындағы Каганович атындағы колхозға Батыс Қазақстан облысының «Сарыөзен» колхозынан келген қоныс аударушылардың тізімі» деген құжатта 77 отбасы, ал екінші «Ильичев ауданы

«Коммунизм» колхозына Батыс Қазақстан облысынан келген қоныс аударушылардың (продссуда алуға) тізімі. 21.07.-52.» деген құжатта 134 отбасының иелері тіркелген. Ал үшінші «Тельман атындағы колхоздың ссуда астық алатын колхозшыларының тізімі» деген 79 отбасы тіркелген тізімде Орда ауданындағы Теректі ауылдық кеңесі «Интернационал» колхозынан көшкен ақын Қайрат Жұмағалиевтің анасы Укенова Жаңыл 75-ші болып тіркеуге алынған. Отбасында 2 адам көрсетілген.

Біз жоғарыда айтылғандай, жергілікті ардагер ағалардың көмегімен Қайрат Жұмағалиев қоныстанған Тельман (қазіргі атауы – Жаңа ауыл) ауылын іздеп таптық. 1952 жылы 12 жасында анасымен бірге осы Тельман ауылына келген ақын Қ. Жұмағалиевтің тілшімен арадағы сұхбатында:

- Сонымен сіздерді қайда алып келді?
- Ол кездегі атауымен Шымкент облысындағы Жетісай ауданының «Тельман» дейтін колхозына алып келді. Жаңадан құрылып жатқан шаруашылық екен.
- Колхоз көшіп келгендерге баспана берді ме?
- Қайдағы баспана, анам екеуіміз бұрын көшіп келген бір қазақтың «временкасын» жалдадық. Ең үлкен қасіретті

алмайсыз. Зираттың бірқатарының басында кішкене ағаш белгі қадалған, бірқатарының топырағының шеті таспен көмкерілген. Әйел заты үшін ауыр көрініс... Қалың шөп көлегейлеп тұрса да, қырылып қалған бейкүнә балалардың мәйіттерін көріп, көңіліміз толқыды. Бұдан басқа осы қорымнан 40 шақырым жер шамасындағы 1952 жылы батысқазақстандықтардың мекені болған Коммунизм (қазір Өрге бас) ауылы тұсындағы зиратты да көрдік. Сөйтіп, Кеңестік өктем саясаттың құрбандары – кішкентай бөкейліктердің соңынан 71 жылдан кейін барып Құран бағыштадық.

Біз 1952 жылы Батыс Қазақстан облысынан депортацияланған адамдардың ұрпақтарын іздедік. Жетісай ауданының Ш.Ділдәбеков атындағы ауыл тұрғыны Мұқанғалиева Ләтипа апайды таптық. Жады мықты, көңілі сергек 86 жастағы Ләтипа апа: «1952 жылы Жаңақала ауданындағы Сарыөзен ауылынан анам Джандетова Жібекпен бірге Тельман ауылына келдім. Әкем Мұқанғали Сарыөзенде тұрғанда қайтыс болды. 13 жастамын, қасымда екі інім, екі сіңлім болды. Біз келгенде үй-жай, ауыз су болмады. Тұрмыстың қиындығынан екі сіңлім қайтыс болды... Анама көмектесіп, ерте жұмысқа

айтайын, сізге өтірік, маған шын, жаңадан көшіп келген елден күніне 4-5 адам өліп тұрды.

- Неге олай болды?
- Өйткені біз қоңыржай климатта, жерасты ылғалынан сүзіліп шыққан құдықтың суын ішіп үйренгенбіз. Мұнда келіп еріксіз арықтың суын іштік. Осыдан іш ауруы пайда болып, әсіресе балалар қынадай қырылды. Көп көшікпей батыстан көшіп келген елдің 65 пайызы қырылып қалды. Өлімнің көптігі соншалық, адамдар бір-біріне көңіл айтудан қалады екен. Заң қатты. Ешкімді себепсіз жұмыстан босатпайды, өліктерді жерлеудің өзі сын болды ғой. Өлікті жерлейтін адам жоқ. Қандай қасірет еді! Осылай біздің арқамызда ауылдың шетінде айналасы атшаптырым қорым-зират пайда болды. Зираттың үлкейгені соншалық, білмейтін адам оны жаңадан орнаған ауыл екен деп қалатындай дәрежеге жетті. Өйткені қабірдің қасындағы біздің колхоз көзге көрінбей қалды, – дейді.

Иә, күегер Қайрат аға айтқан зират қазір Тельман ауылының шетіндегі Сапаралы ата қорымында екен. Естелікте айтылғандай, қорымның оңтүстік батысындағы үлкен аумақта шағын-шағын төбешік болып, топырақ арқалап жатқан балалар зиратынан аяқ алып жүре

араластым. Мектеп бітірген соң мұғалім Құдайбергенов Ұлықбекке тұрмысқа шықтым. Отбасында 8 қыз, 4 ұл тәрбиелеп өсірдік. Анам марқұм елге кері көшпеді. Мені қимай, осында қалып қойды», - деді. Бізге Ләтипа апаның марқұм інісі Қуанышқалидың 1965 жылғы баласы Әлбек жолығып: «Менің әкем Батыс Қазақстанның Жаңақала ауданынан жас кезінде келген. Атам сол Жаңақала ауданының «Сарыөзен» колхозында тұрғанда қайтыс болған. Батыс Қазақстандағы әкемнің туыстарын іздеймін. Тіпті «Бармысың, бауырым» бағдарламасына да қатысып, іздеп көрдік. Өзірге нәтиже жоқ. Мектепте оқитын ұлым мен қызым «Жеті атасын білмеген – жетесіз» деген байқауға қатысып, жеті атасын айта алмай, жүлде ала алмады» деп мұңын шақты. Сондай-ақ Жаңа жол (бұрынғы Тельман) ауылының тұрғындары – ағайынды Есполаева Слухан, Есполаев Әбдірайыммен кездестік. Олар: «Біздің әке-шешеміз – Есполаев Жылқайдар (1938 ж.) мен Кенжеғалиева Сара (1942 ж.) «Жаңақала ауданының №7 ауылынан пойызбен келдік. Келгенде қиындық көрдік. Ауру тарады. Балалар өлімі көп болды» дейтін. Өттең ата-анамыздың әңгімесін зейін қойып тыңдамаппыз», – деді.

Кеңестік билік тұсында тәрбиеленіп өскен жас ұрпақ бұл оқиға туралы көнекөз ата-әжелеріміздің әңгімесін зейін қойып тыңдамадық. Тек бұл емес-ау, XX ғасырда ата-бабаларымыз бастан кешкен ашаршылық нәубеті, төркілеу, күштеп колхоздастыру, саяси қуғын-сүргін, Ұлы Отан соғысында қан кешкен ардагерлер естелігі – бәрі-бәрі біз үшін қызықсыз, түсініксіз «бірдеңелер» болған еді. Әрине, мұның қасірет екенін сол тұста ұғынып та жатпадық. Өйткені империялық мемлекеттердің ұлтты жою үшін қолданған тиімді құралы – тарихи сананы жою болатын. Бұл – тарихи жадыңнан айырылу, ұлт ретінде өмір сүруінді тоқтату деген сөз. Сондықтан тарихи сананы жетілдіріп, ұлттық рухты көтеру – бүгінгі күннің басты міндеті. Қорыта айтқанда, біздің ғылыми нәтижелі ыссапарымызға қолдау көрсеткен облыстық қоғамдық даму басқармасы, ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырушы «Дана» орталығына алғыс білдіреміз. Сондай-ақ 1952 жылы Оңтүстік Қазақстан облысының Жетісай ауданына Батыс Қазақстан облысының Орда, Жаңақала аудандарынан еріксіз көшіріліп, қоныс аударған халыққа қолайлы тұрмыстық жағдайдың жасалмауы салдарынан Түркістан облысының Жетісай ауданындағы Жаңа ауыл (бұрынғы Тельман) және Өрге бас (бұрынғы «Коммунизм») ауылдарында құрбан болған жас балалар зиратына белгі қойып, қорымды қоршауға алу қажет. «Аруақ разы болмай, тірі байымайды». Бұл жазықсыз жапа шеккен ата-баба рухына жас ұрпақтың тағзым етіп, құрмет көрсетуі деп санаймыз.

Бақтылы БОРАНБАЕВА,
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің қауымдастырылған профессоры,
тарих ғылымдарының кандидаты

Ауылым — алатын тұғырым

Қай адамға болмасын өзінің кіндік қаны тамып, балалық шағының куәгері болған жер ыстық болары сөзсіз.

Менің кіндік қаным тамған жер - Бударин ауылы. Орал қаласынан 85 км қашықтықта орналасқан шағын ауыл. Соған қарамастан қаладан еш айырмашылығымыз жоқ десе де болады. Газ, жарық, су өткізілген. Әр мейрам сайын мәдениет үйінде өнерлі аға-апаларымыз, өзімізбен шамалас жастар өз өнерлерін көрсетіп, бір көңіл көтеріп қаламыз. Мектебіміз 2014 жылы директорымыздың қолдауымен күрделі жөндеуден өтті, шүкір мектебімізден білімді ұрпақ тәрбиеленіп шығады. Себебі, ұстаздарымыз өте білікті, білімді жандар. Ауылымда емін-еркін серуендеп, әсем табиғатымызды тамашалап бір рахаттануға болады. Батыс Қазақстандағы ірі өзендердің бірі Жайық өзені біздің ауылымыздан өтеді. Жазғы уақытта адамдар отбасымен кішігірім серуен жасап, бір демалып қайтатыны тағы бар. Бір риза болатыным, ауыл ауруханасындағы дәрігер апайлар ылғи көмектесуге әзір болады, бетінді қайтармайды.

Зат, ғимараттар көп-ау, бірақ ауылымның жылы жүзді халқына жететіні жоқ. Үлкен ата-әжелеріміз күлімсіреп сәлемінді алған сәттен қоштасқанға дейін ақ батасын беріп, жылы сөздер айтады. Сондай мықты кісілердің арқасында ақылды жас буын өсіп келе жатыр. «Өзің жақсы болсаң айналаңа адам үйір болады» дегенді естуші ем, сол сөздің мән- мағынасын енді түсінгендеймін. Ең бастысы ауылымның халқының бір- біріне деген сыйластығы жоғары деңгейде!

Ауылымда жаңа бастамалар бастап жатқан жастарымыз жеткілікті. Қалалық тұрғындардан еш жеріміз кем емес, барлық қажеттілігімізді жастардың жаңа бастамалары қамтамасыз етіп отыр. Қысқасын, ауылымда бар жағдай жасалған.

Ауылым туралы айта берсем том-томдап кітап шығаруға болады. Табиғатын, мекендейтін халықты, әр тасы мен топырағын, тіпті шыбын- шіркейін де өзіме ыстық көремін. Ауылымды ерекше жақсы көруімнің тағы бір себебі - менің отбасым, менің дүниеге келуіме себепкер болған ата-анам мен кішкентай кезімнен мені аялап өсірген қос ағам. Осы кісілер ауылда болған кезде ауылымның ыстық екенін, дәрежесінің асқақтай түсетінін сан мәрте айта бергім келеді. Осы орайда “Отан-отбасынан басталады” деген нақыл сөз есіме түсіп отыр. Ауылдың көркеюі де, мәртебесінің асқақтауы да отбасыдағы жандардың бір-біріне деген сүйіспеншілігінен. Ауылымның көркею себебі осында.

Альбина ХАЛИМАНОВА,
МФ-11 тобының студенті

Сағыныш

Сағындым! Ауылым!
Сары уайымыма таңымды малдым.
Оймақтай оймен оңашаландым,
Балақай маған бағынды ма әлгі?!

Тұсады алаңым,
Жалғыз жұбаныш – құшағы ананың.
Бауырымды аңсап сағынған мені,
Ауылымды аңсап құса боламын!

Намыстанамын!
Қиын ғой кері табыспағаным.
Қуанатыным – өлең көбейді,
Өкінетінім – алыстағаным!

Тағы да түнім –
Таппаумен өтті жаныма тыным.
Қимайтын мені сол ауылымның
Қинайтын жері – сағынатыным!

Марлен ФИЛЫМХАН,
ақын, Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі

МАҚҰЛДАНҒАН ЖОБА

Университет профессоры З.Ж.Мүтиевтің Батыс Қазақстан өңірінің әдеби мұрасын зерттеу бойынша жобасы ұлттық ғылыми кеңеспен гранттық қаржыландыруға мақұлданды.

Мүтиев Зейнолла Жақсылықұлы - М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің профессоры, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, “ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері”, “Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы”, “ҚР Ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін” төсбелгілерінің, “Қадыр Мырза Әли” медалінің, “Еуроодақтың Өндірістік палатасының Алтын медалінің”, БҚО “Сырым ауданының Құрметті азаматы” атағының иегері.

Зейнолла Жақсылықұлының АР 19676441 «Жайық-Каспий өңірінің әдеби мұрасы мен қазіргі дәуірдегі қазақ әдебиеті» жобасы «Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер» бағыты бойынша Ұлттық ғылыми кеңесінің 2023 жылдың 14 шілдесіндегі шешімімен қаржыландыруға мақұлданды.

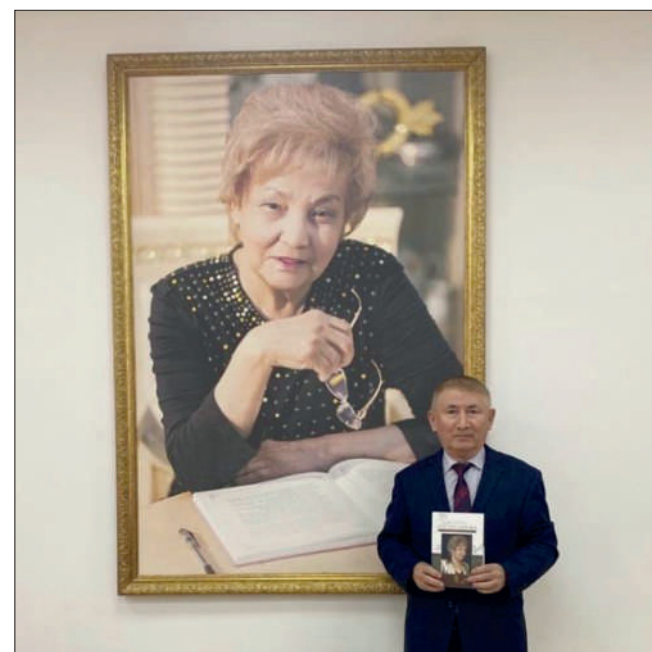
Осыған дейін З.Ж.Мүтиев ҚР БЖҒМ Ғылым комитетінің

төмендегідей гранттық жобаларының жеңімпазы атанған:

1-ғылыми жоба тақырыбы: АР05135443 “ӘДЕБИ ӨЛКЕТАНУ: РУХАНИ ЖАҒҒЫРУ (ОРАЛ Өңірі Ақын-ЖАЗУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫ. XX-XXI ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ)”, 2018-2020 жж.

2-ғылыми жоба тақырыбы: АР08856195 “ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ПОЭТИКАСЫ: ДӘСТҮР ЖӘНЕ ЖАҒАШЫЛДЫҚ (БАТЫС ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫ Ақын-ЖАЗУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ НЕГІЗІНДЕ)”, 2020-2022 жж.

М.Өтемісов атындағы БҚУ ұжымын, оның ішінде жоғары нәтижелі жобаның жетекшісі және зерттеу тобын жетістіктерімен құттықтаймыз! Белгіленген мақсаттарға қол жеткізуде табыс, ғылыми жобаны іске асыруда жемісті қызмет тілейміз!

Әріптес мерейі

Университетімізде жемісті жұмыс атқарып, білім-білігін көрсетіп, терең тәжірибе жинақтаған 3 оқытушымыз докторантураның грант иегерлері атанды. Мектепке дейінгі және бастауышта білім беру кафедрасының меңгерушісі, аға оқытушы, магистр Хабиева Дина Гарифуллевна – Абай атындағы ҚазҰПУ-да, Педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, магистр Муканова Нуржанат Ергеновна – Л.Гумилев атындағы ЕҰУ-да, Халықаралық байланыстар және көптілділік бөлімінің кеңесші-аудармашысы Умиталиева Айгерим – Л.Гумилев атындағы ЕҰУ-да білімдерін шыңдайтын болады.

Ұжымның үкілеген үмітін ақтап, жауапкершілікті арқалаған әріптестерімізді шын жүректен құттықтаймыз! Жас ғалымдарға ғылым жолында жетістіктері көп болып, биік шыңдарды бағындыра беріңіздер деген тілек білдіреміз!

М.В.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің студенттері Батыс Қазақстан облысы мен Орал қаласының шаруашылық көшендерімен танысу мақсатында Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінде екі жоғарғы оқу орындары арасындағы ынтымақтастық шеңберінде оқу-сипаттамалық сараманынан өтті.

Танымдық сараман

Бағдарлама аясында сараманға қатысушы студенттер Орал қаласы және оның аймағы бойынша шаруашылық нысандарын аралап, тарихи, мәдени нысандарда болды. Сараман жетекшісі Ресейдің экономикалық және әлеуметтік географиясы доценті М.Д. Горячко екі университет арасындағы ынтымақтастық мәселелерді талқылау бойынша басқарма төрағасы-ректор Н.Х.Серғалиевтің қабылдауында болды.

Сараман соңында студенттерді жаратылыстану-география факультетінің ғылыми зерттеу жұмыстары мен бүгінгі жетістіктері туралы таныстырылып, университет мұражайын аралады.

КОЛЛАБОРАЦИЯ С УЧЕНЫМИ КАЗАНСКОГО ФЕДЕРАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА

В современных условиях развития науки особое значение приобретает тенденция формирования научных коллабораций. Коллаборации научных коллективов является инфраструктурным элементом науки в рамках процесса объединения интеллектуальных ресурсов.

У нашего университета давние тесные научные связи с Казанским федеральным университетом. С 12 июля 2023 года ученые ЗКУ им. М. Утемисова и Казанского (Приволжского) федерального университета проводили совместные гидробиологические и палеоимнологические исследования на водоемах Западно-Казахстанской области. В научной экспедиции принимали участие руководитель, в.н.с. НИЛ «Палеоклиматология, палеоэкология, палеомагнетизм» Института геологии и нефтегазовых технологий,

к.б.н., доцент кафедры зоологии и общей биологии Института фундаментальной медицины и биологии КФУ Фролова Л.А., научные сотрудники НИЦ «Цифровая Земля» Института геологии и нефтегазовых технологий КФУ Нигаматзянова Г.Р., Нигматуллин Н.М., студент 2-го курса физ-тех. школы ЛФИ Московского физико-технического института Шнейдман Я.Т. и сотрудники отдела науки и послевузовской подготовки ЗКУ им. М. Утемисова Сарманов А.Е. и Султанов Е.С.

В ходе работ с водоемов Балыкты

Саркыл и Сарышыганак были отобраны образцы донных отложений озер, воды на гидрохимический и гидробиологический анализы для дальнейших научных исследований.

Данные инициативные исследования станут основой для издания совместных научных статей в журналах и подготовки заявок на грантовое финансирование КН МНВО.

17 -22 августа прошел первый этап российско-казахстанской водно-экологической экспедиции Института степи и специалистов природоохранных органов Западно-Казахстанской области и Западно-Казахстанского университета им. М.Утемисова. Руководил экспедицией академик Александр Александрович Чибилёв. Цель экспедиции – выявить эколого-гидрологические изменения, произошедшие за последние 40 лет в долине среднего течения реки Урал, влияющие на возможность и эффективность естественного воспроизводства осетровых рыб.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ВОДНО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ ПО РЕКЕ УРАЛ

Последние экспедиционные исследования рыбохозяйственных угодий на плесе реки Урал от устья Илека до устья Чагана, проводимые под руководством А.А. Чибилёва в 1980 – 1982 и 1992 гг., завершились разработкой Атласа нерестилищ осетровых рыб реки Урал на участке

Илек-Уральск. Результаты экспедиции будут использованы для разработки рекомендаций для деятельности российско-казахстанской комиссии по сохранению и восстановлению экосистемы бассейна реки Урал, а также подготовки совместных заявок на грантовые конкурсы МНВО.

«ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ БИОЛОГИЧЕСКАЯ СТАНЦИЯ КОЛЬЦЕВАНИЯ ПТИЦ»

Начаты полевые работы в рамках совместного инициативного проекта Западно-Казахстанского университета им.М.Утемисова и Института зоологии МНВО РК по созданию Западно-Казахстанской биологической станции кольцевания птиц. Целью проекта является создание биологической станции по кольцеванию птиц в Западно-Казахстанской области и коллаборация с Институтом зоологии согласно договора о научном сотрудничестве между нашими организациями от 6 февраля 2020 года.

С 26-28.06.2023 г. прошла экспедиция в Бокейординский резерват с целью изучения и кольцевания степных орлов, учета численности авифауны.

Было окольцовано 3 птенца степного орла. 2 гнезда которые мы отметили на карте весной с кладкой оказались

пустыми – возможно кладка погибла.

В районе реки Ащыозек были отмечены два вида, которые занесены в Красную книгу РК – журавль-красавка и обыкновенный филин. Во время экспедиции отмечались так же встречи с другими животными.

ПРОВЕДЕН ПОЛЕВОЙ ВЫЕЗД ПО ГРАНТУ

В рамках реализации грантового проекта МНВО РК ИРН АР19177208 «Изучение биоразнообразия ископаемых морских рептилий в Западном Казахстане» с учеными ЗКУ имени М.Утемисова состоялся выезд в Кобдинский район Актыбинской области. С 22 по 24 июля 2023 года был исследован меловой массив Акбулак.

Проведены фото и видеосъемка объектов, получены полевые данные по фауне рептилии. Геоморфологически урочище Акбулак относится к Подуральскому плато. Данный меловой массив сложен породами верхнего мела. В меловых отложениях встречены двустворчатые моллюски *Oxytoma* sp., *Inoceramus* sp., *Gryphaea* sp., а также щитки панцирных морских ежей *Echinocorys* sp., белемниты *Belemnelloccamax*, аммониты верхнемелового периода. Также из фауны найдены трудно определяемые остатки двустворчатых моллюсков, многочисленные трубки червей, образующих колонии и рифовые банки. Исследования будут продолжены. Собранные образцы палеофауны

будут храниться в палеонтологической коллекции университета.

К.М. АХМЕДЕНОВ,
проректор по научной работе и
международным связям
ЗКУ им. М.Утемисова

Өз кезегінде ҚР Парламентінің Мәжіліс депутаты болып, елдік уытты сөз айта білген Қазақстан Мемлекеттік сыйлығының иегері, Халық жазушысы **Шерхан Мұртазаның**: «*Заң – мемлекеттің тоғыз қабат тор көзді сауыты*» дегені бар. Ал белгілі қоғам қайраткері, неміс әлеуметтік демократиясының негізін қалаушы, неміс философы, заңгер-экономист, дүлдүл шешен **Фердинанд Лассаль** болса, *Конституцияны елдегі қоғамдық күштердің шын мәніндегі арақатынасы тұрғысында* таниды. Поляк ақыны, философ, жазушы-сатирик **Станислав Ежи де Туш-Летц**: «*Мемлекет Конституциясы азаматтың Конституциясын бұзбайтындай болуы тиіс*» деген-ді. Осы тұрғыдан келгенде **Қазақстан Республикасының Конституциясы** – айбынды ел азаматтығының айғағы, ел Тәуелсіздігінің тірегі, ел бірлігінің қайнар бастауы, еліміздің әрбір азаматының мақтанышы және қорғаны. **Қазақстан Конституциясы** - еліміздің ұлттық саяси-құқықтық жүйесінің түпқазығы, мемлекеттілігі мен егемендігінің, елдегі заңдылық пен құқық тәртібінің заңды негізі, барша заңнама мен құқық қолдану тәжірибесі, бұған қоса еліміздің мемлекеттік-құқықтық қайта жаңғыруы мен даму үрдісі арқа сүйер мықты іргетасы. **Ата Заңымыз** - біртұтас мемлекеттің, берекелі қоғамның, бірлігі жарасқан елдің негізі. Демек, **Конституция** – қоғам мен мемлекеттің басты құжаты, бірегей тұғырлы заңнама үлгісі. Конституцияда белгіленген демократия құндылықтары, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктері Қазақстан Республикасы дамуының нақты стратегиялық бағдарын

заман талаптарына сәйкес өзгерістер мен толықтырулар енгізіп, сол кезеңдегі қоғамға бейімдеп қолданғаны айдай айқын. Осы ретте Тәуке хан бұрыннан қалыптасқан *дәстүрлі әдет-ғұрып заңдары* мен Қасым мен Есім хандарының тұсында қабылданған *«Қасым ханның қасқа жолы»* және *«Есім ханның ескі жолын»* одан әрі жетілдіру арқылы қазақтың атақты билерімен ақылдаса отырып, билер сотының тәжірибелерін, дарындылықпен айтылған түйінді биліктерді жинақтап, өзінен бұрынғы қазақ заңдарын дәуір талабына сай толықтырып, дамыту негізінде *«Жеті жарғы» атты заңдар жинағын* құрастырғанына тарих куә. Қазақша *«жарғы»* әділдік ұғымын білдірмек. *«Жеті жарғыға»* *әкімшілік, қылмыстық істер, азаматтық құқық нормалары, сондай-ақ салықтар, діни көзқарастар туралы ережелер енгізілген, яғни, онда қазақ қоғамы өмірінің барлық жағы түгел қамтылған. Бұнда орта ғасырдағы қазақ қоғамының патриархаттық-феодалдық құқығының негізгі қағидаттары мен нормалары да баяндалған-ды.*

Қазақстанда кеңес өкіметінің билігі орнағаннан кейін КСРО-ның 1936 жылы және 1977 жылы қабылдаған Конституциясына негізделген Ата Заңдары басшылыққа алынғанын білеміз. Ал 1991 жылы 16 желтоқсанда еліміз егемендік алып, өз алдына дербес, тәуелсіз мемлекет атанған тұста осы мүмкіндікке сәйкесті 1993 жылы 28 қаңтарда Жоғарғы Кеңестің депутаттары Қазақстан Республикасының тұңғыш Конституциясын қабылдаған болатын. Десек те, **көйін 1995 жылы республикалық референдумда Қазақстан Республикасының жаңа**

сайлану және тағы басқа құқықтары халықаралық құқық нормаларына толық сәйкес қорғалады. Яғни, біздің негізгі заңымыз мыңжылдық тарихы мен дәстүрі бар өркениетті мемлекеттердің заңдарымен лайықты иық тірестіреді. Бүгінгі *Ата Заңында* елімізді мекен еткен барлық этнос өкілдерін азаматтық және *рухани-мәдени* тұтастық негізінде топтастыруға, қазақстандық жарасымдылықты, патриотизмді қалыптастыруға негізделген қазақстандық бағыт оларды ортақ мүддеге ұйыстырып, бұл ұстаным бүкіл әлем мойындаған және үлгі санайтын үрдіске айналды.

Ата Заңның жасампаз әлеуеті замануи сын-қатерлерге сай болып қана қоймай, мемлекеттің ұзақмерзімді дамуының базасы болуға тиіс. Екінші жағынан алғанда Конституция қатып қалған, өзгермейтін құжат емес. Осы тұрғыдан қарасақ, былтыр өткен Қазақстандағы конституциялық реформа уақытылы жүргізілді деп білеміз. Ата заңға өзгерістер енгізу жөніндегі жалпыұлттық референдумның нәтижесі халқымыздың бірлігін және елімізді жан-жақты жаңғыртуға бағытталған ауқымды реформалардың барша қолдау тапқанын көрсетті. Біз заң үстемдігі, әділдік және жалпыға бірдей мүмкіндік қағидаттарын ұстанып, Жаңа Қазақстанды құруға кірістік. Еліміздің әрбір жауапты азаматының реформаларды іске асыруға белсене қатысып, мемлекетіміздің дамуына үлес қосатын кезі келді. Қолға алынып жатқан өзгерістердің басты міндеті – халықтың әл-ауқатын арттыру, мемлекеттілігімізді мейілінше нығайту және қоғамды үйлесімді дамыту. Бұл міндеттерді орындауға еліміздің әрбір азаматы атсалысуы қажет. Біздіңше,

өлім жазасының алынып тасталуы, Президенттің тек облыс деңгейінде, онда да шектелген форматта билігінің қалуы – тұтастай алғанда жағымды өзгерістер екені даусыз. Мәселен, былтырғы өткен республикалық референдумда қолданыстағы Конституция толықтырылып, сол арқылы қоғам мен мемлекетті әрі қарай дамытуға бейімді құқықтық негіздер қаланды. Президенттік басқару нысанын одан әрі жаңғырту, Парламент пен жергілікті өкілді органдардың рөлін күшейту, сайлау заңнамасын, практикалық жүйені, әкімшілік-аумақтық құрылымды жетілдіру бойынша пәрменді шаралар анықталды. Маңызды жаңалықтардың бірі – Конституциялық кеңес Конституциялық сотқа трансформацияланды. **Конституциялық бақылау** органы мемлекеттің басты заңының талаптарын іске асыруда маңызды рөл атқарады. Әлемдік тәжірибеде олардың атаулары мен модельдеріне (Конституциялық сот, Конституциялық кеңес, конституциялық трибунал, конституциялық палата және т.б.) қарамастан, барлығы ұқсас функциялар атқарады. *Басты миссиясы - мемлекеттің аумағында Негізгі Заңның үстемдігін қамтамасыз ету.* Конституциялық бақылау органдары өз компетенциялары негізінде ресми түсіндірме, конституциялық-құқықтық даулар бойынша қорытындылар беру, әртүрлі субъектілердің өтініштері бойынша заңнамалық базаның конституциялығын тексеру арқылы жүзеге асырады. Бүгінде әлемнің 70-тен астам елінде конституциялық бақылау органдары Конституциялық сот түрінде жұмыс істейді. Бұл – өзінің тиімділігін дәлелдеген әрі кең таралған модель. Қазірде азаматтардың

ӘДІЛДЕТТІ ҚАЗАҚСТАН КОНСТИТУЦИЯСЫ - ҰЛТТЫҚ РУХЫМЫЗДЫҢ ӘДІСТЫРМАС ТЕМІРҚАЗЫҒЫ

айқындайды.

«Мен - қазақпын» атты әйгілі дастанының туындыгері қазақтың Жұбан ақыны айтқандай, «мың өліп, мың тірілген» халықпыз ғой. Қилы тарих тұңғығына көз тоқтата үңіле қарасақ, халқымыздың көрмеген қиындығы, тартпаған тауқыметі жоқ екен. *Өлдім-талдым, өштім-жандым дегенде әуірімдеп қолға тиген Тәуелсіздігіміздің тұсында* да еліміздің дамып-өркендеуіне кедергі боларлық небір сериалды мылтықсыз майдандар жүріп жатқаны мәлім. Халқымыздың орасан зор күш-жігерінің арқасында ғана жеңіс биігінен, жеміс биігінен табылып келеміз. Осы ретте халқымыздың заң үстемдігіне, адамдардың негізгі құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге ұмтылысы төл тарихымызда айқын көрініс тапқанын баса айтамыз. Дерек көзіне сүйенсек, ежелден ел арасында *«Хан болсын, ханға лайық заң болсын»* деген түйін бар. Бұның өзі қазақ мемлекеттілігі мен оның құқықтық ел билеу тарихының тамыры тереңде жатқандығын айқындайды. Мәселен, осыдан 555 жылдан асатын тұста, яғни, 1465 жылы Қазақ хандығы құрылып, қазақ елі біртұтас ұлт ретінде қалыптасып, тұғыры мықты мемлекет атанғаны мәлім. *Бастысы - мемлекет басқарудың құқықтық ережелері мен ұлттық әдет-ғұрыптарының заңдастырылғаны. Ұлы Дала демократиясының классикалық үлгісі - Қазақтың билер соты* заман талабына сай дамып, ел билеудің өнегелі жолына айналды. Қазақ елінің заңнама тарихы сонау XIV-XV ғасырлардан бастау алмақ. Олар – *Ата Заңы, Ата жолы, Ата сөзі және Ата өсиеттері.* Кейінгі хандықтар тұсында *Қазақ қоғамының* дамуы мықты билік пен бірлікті қамтамасыз ете алатын жаңа заңдар жүйесін қажет еткені анық. Хандардың әрқайсысы өзінен бұрын қолданылған әдет-ғұрып заңдарына

Конституциясы қабылданды. Бұл *Конституция* ұлтымыздың ұланғайыр тарихынан бастау алған, жүздеген жылдар бойы қалыптасқан адамзат баласының жалпы құндылықтарын да қамтып, қазіргі мемлекеттік және қоғамдық құрылыстың іргелі қағидаттарын реттейтін *аса маңызды құжат* бола алады. Бұл құжат дербес мемлекет ретінде, ұлтына қарамастан онда тұратын барлық адамдардың құқықтары мен бостандықтарына сәйкес жасалып, ұлттық, азаматтық ұжымдар мен топтардың бірлесіп бейбіт өмір сүруін қамтамасыз етуге бағытталған. Бүгінде Қазақстанның құқықтық мемлекет орнатып, әлемнің өркениетті елдерімен жан – жақты экономикалық-саяси тең дәрежеде қарым-қатынас қалыптастырып, азаматтық реформаларды жүзеге асыру жұмыстарының барлығы да *Ата Заңның аясында* атқарылуда.

Адам - ардақты ат. Адам - замананың көркі. Дүние жүзіндегі ең жас Конституциямыздың «Адам және азамат» деп аталатын бөлімі елдің ең асыл қазынасы - адам және оның құқықтары мен бостандығын қорғауға арналған. Атап айтқанда, негізгі заңның осы бөлімінің баптары адамның құқығы мен бостандығы өмірге келген сәтінен бастап оған тиесілі екенін және оған ешкімнің қол сұғуына жол берілмейтінін бекітеді. *Тарқата таразыласақ, ұлты, тегі, түсі, тілі, діні, әлеуметтік жағдайы, саяси көзқарасы бойынша ешкімнің де қуғындалмауы; сөз және шығармашылық еркіндігі; еңбек ету, қызмет түрі мен мамандық таңдау бостандығы; білім алу, отбасы құндылықтарын қорғау, жеке меншігін қорғау құқықтары; жиындарға және шерулерге қатысу, қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдарға мүше болу, мемлекеттік басқаруға қатысу, мемлекеттік басқару органдарын сайлау,*

қоғамдық қатынастарды құратын және модельдейтін конституциялық түзтулердің мазмұны өте маңызды. Конституциялық нормалар құқықтық сипатына орай барынша анық және түсінікті болуға тиіс, бірақ сонымен қатар, Конституция мәтінінде жалпылау және абстракциялау да қажетті шара. Жаңа Қазақстан – мықты азаматтық қоғамы бар тиімді мемлекет. Халық үніне құлақ асатын мемлекет. Бүгінгі мемлекеттік құрылыстың негізі «Күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» формуласын табысты іске асырудың маңызды факторы. Ата Заңымызға өзгерістерді қабылдай отырып, біз өз тәуелсіздігімізді одан әрі нақтылай түстік. Мемлекет өз аумағының тұтастығын, қол сұғылмауын және бөлінбеуін қадағалайды. Осы сынды жаңа құқықтық нормалар елдің тәуелсіздігін толықтай құқықтық тұрғыда қамтамасыз етуде. Осы орайда конституциялық реформа арқылы күн тәртібіне шығарылған – Конституциялық сотты қайта жасақтау, Жоғары аудиториялық палата құру, Сенаттың заң шығару процесінен ішінара шеттетілуі, қоғамда абырой-беделі бар азаматтардың Парламент Мәжілігі мен мәслихаттарда депутат болу мүмкіндігі,

конституциялық құқығын конституциялық бақылау органдарына тікелей жүгіну арқылы қорғау тереңдетілуде. Қысқасы, азаматтардың санасында Конституция ең жоғары заңдық күші бар және тікелей қолданылатын басты заң құжаты деген ұстаным берік орнығуы қажет.

Алақаны бар тіршіліктің шапалағы да бар-ау! Бұған кешегі дүние жүзін дүр сілкінткен әлемді жайлаған коронавирус індетінің, қазіргі таңдағы әлемдегі геосаяси жағдайдың ел еңсесін түсіруін айтар едік. Ендеше, осы тұста *халқымызға мойымайтын маңдай, таңғалмайтын таңдай бергей! Осы орайда елдің зиялы қауымына тереңнен суырып айтатын таңдай, қуырып айтатын азаматтық уыт бергей! Ел Конституциясы қағидаттарын басшылыққа алған халқымыздың келешегі даңғып болғай! Осы жолда Қазақ елінің жаңа ұрпағын ездікті емес, елдікті айтар Азамат ретінде көрелік!*

А.С.ҚЫДЫРШАЕВ,

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қызметкері

Жыл сайын 29 тамыз - «Халықаралық ядролық сынақтарға қарсы іс-қимыл күні» ретінде бүкіл әлем бойынша атап өтіледі. Дәл осы күні бұдан 32 жыл бұрын «Семей полигонын жабу туралы» жарлыққа қол қойылды.

Семей сынақ полигоны – әлемдегі ірі зымырандық-ядролық арсеналы бар аса маңызды стратегиялық объектілердің бірі болып саналады. 1947 жылы 21 тамызда сол кездегі Кеңестер Одағы министрлік кеңесінің шешімімен №905 өте құпия нысан атымен құрылды, кейіннен «№2 Мемлекеттік орталық ғылыми-зерттеу сынақ полигоны» деп аталды.

жылғы 19 қазанда ең соңғы сынақ жүзеге асырылды.

Сары-Өзен – полигонның батыс бөлігінде орналасқан. Жер асты ұңғымаларында 50-430 м тереңдікте өндірістік мақсатта 24 сынақ өткізілді.

Дегелең – полигонның оңтүстік бөлігінде таулы алқапта орналасқан. Ұңғымалар мен штольняларда 209 жер асты сынақтары өткізілді.

Сонымен қатар Мыржық, Актан-берли, Телькем аймағында да сынақтар мен гидроядролық және гидродинамикалық бағыттағы модельді эксперименттер жүргізілді.

Биыл 2023 жылы 29 тамызда еліміздің ядролық сынақ алаңына айналғанына 74 жыл толды. Бұл жарылыстың адамдардың денсаулығы мен қоршаған табиғи ортаға тигізген орны толмас зардабы әлі күнге

Қоршаған орта жағдайының басты интегральды көрсеткіші болып адам денсаулығы саналатыны белгілі. Семей маңындағы радиациялық әсер аймағында тұратын 1,7 миллионға жуық халық ядролық сынақтардың зардабын шегіп отыр. Сол аймақта өткен ғасырдың 50-60 жылдары тұрған және дүниеге келген тұрғындардың арасында өте ауыр және созылмалы сәулеленуге ұшырау көрсеткіші сынақтар жүргізілген 40 жылдан астам мерзімде үш есе өсті. Семей полигонына жақын аудандарда жетілуіндегі әртүрлі ауытқулар, төндік және естік кемшіліктер бар сәбилер дүниеге ерекше көп келген. Медициналық мекемелер мәліметтері бойынша осы уақытқа дейін жүрек-тамыр, қан, иммунды, нейроэндокринді т.б. аурулар бойынша көрсеткіш республиканың басқа

майысулар болғанын көрсетті.

Жалпы Семей полгионында 300-ден астам ядролық және термоядролық жарылыс әсерінен пайда болған жер үсті жарықтар бар, олар жер асты суының ағынын өзгертіп, су сапасына да әсер етеді. Дегелең тау массиві мен Шаған өзені аңғарында осындай жарықтарға су толтырылып, ластану деңгейі ерекше жоғары Шаған, Телкем 1, Телкем 2 тәрізді радиоактивті немесе атом көлдері пайда болған.

Ядролық сынақтардың апатты зардабының қатерлі әсері уақыт озған сайын күшейе түсіп, ұрпақтан-ұрпаққа ауысып, барған сайын қатерлі әсер ететіні сөзсіз. Осындай ауыр мұра, орны толмас күйзелістер әлемдегі 4-ші ядролық арсеналдан біржақты бас тартуға итермеледі және сол уақыттан бері

Тарихтың қасіретті беттері

Семей ядролық сынақ полигонын құру үшін Қазақстанның Семей, Павлодар, Қарағанды облыстары аумағынан арнайы 18 млн га астам жер таңдап алынды. Бұл аймақ табиғаты өте әсем Ертіс өзенінің сол жағалауында орналасқан. Ауданның оңтүстік-батыс аймағы аласа таулы аймақ болып табылады, ол жерде тау массивтері, ойпаңды-қыратты, тегіс жерлер кезектесіп келеді. Ауданның шығыс бөлігінде суы таяз Шаған өзені ағып өтеді, ол Ертіске құяды. Полигонның орталық аймағы - Курчатова қаласы.

Бұл жерде 1949 жылы 29 тамызда қуаттылығы 22 килотонна болатын алғашқы атом бомбасы, 1953 жылы 12 тамызда қуаттылығы 480 килотонна алғашқы термоядролық заряд, 1955 жылы 22 қарашада жойқын сутегі бомбасы сынақтан өтті.

Семей ядролық полигонында 1949-1989 жылдар аралығында 40 жылда шамамен 468 ядролық жарылыс жүргізілді. Бастапқыда адам, жануарлар мен табиғатқа тікелей зардабын тигізген ауалық және жербетілік ашық сынақтар жүргізілді. Бұл жарылыстар тек қана полигон аумағы ғана емес, сонымен қатар одан тыс аймақтарда да қоршаған ортаның барынша қатты радиоактивті ластануына және тұрғындардың сәулеленуіне алып келді.

1963 жылы 8 тамызда КСРО, АҚШ, Ұлыбритания мемлекеттері «Ауада, кеңістікте, су астында, аспанда ядролық қаруды сынауға тыйым салу туралы» Мәскеу келісіміне қол қойды. Осыдан кейін сынақтар жер астында жүргізіле бастады. Ең алғашқы жер асты жарылысы 1961 жылы 11 қазанда жүргізілді.

Жарылыстардың 19%-ы ауада және жер үстінде, ал 74%-ы жер астында жүргізілді. Жер асты жарылыстарының 29% - ұңғымаларда, ал 48% – штольняларда жүргізілген. Ядролық сынақтармен қатар, өндірістік жарылғыш заттарды пайдалана отырып көптеген модельді эксперименттер де жүргізілген.

Семей ядролық полигонының сынақ алаңдары:

Тәжірибе алаңы – полигонның солтүстігінде орналасқан, ең алғашқы сынақ жүргізілген аймақ. 30 жер бетілік, 86 атмосфералық ядролық сынақ өткізіліп, 40 модельді эксперимент жүргізілген.

Байкал кешені – полигонның солтүстік-шығысында орналасқан. Бірнеше ядролық реакторларда ядролық отынның радиациялық тұрақтылығы, отыннан бөліну өнімдерінің шығу процесстері, олардың таралуы, сонымен қатар сәулелену бағытында зерттеулер жүргізіле бастады.

Балапан – полигонның орталық-шығыс бөлігінде жер бедері жазық аймақта орналасқан. Ертіс өзенінің сол жақ сағасы Шаған өзені ағып өтеді 105 жер асты сынақтары өткізілген. Осы алаңда 1989

дейін тек қана Қазақстанда ғана емес, Орта Азия, Орталық Азия, Сібір мен Қиыр Шығыста сақталуда.

Полигон жабылғанымен бөліну және тсинтез реакциялары нәтижесінде түзілген, ұзақ өмір сүретін және биологиялық тұрғыдан қауіпті радионуклидтер, сонымен қатар зарядтардың реакцияға түспеген бөліктерінің (уран-235 және плутоний-239) ауа, беткі және жер асты сулары, өсімдік, топырақ арқылы екіншілік таралу қаупі әлі де жоғары. Бұндай қатерлі заттар қоректік тізбектер арқылы адамдар мен тірі жәндіктер ағзасына өтеді. Адам ағзасы мен жануар өнімдерінде зиянды заттар мөлшері ШРҚ-дан 30-100 есеге дейін артуы мүмкін.

өңірлерімен салыстырғанда 10-15 пайыз артық екені байқалады.

Семей сынақ полигоны адамға ғана емес, экожүйелерге қауіп-қатер төндіреді. Ұзақ жылдар бойы радионуклидтердің жинақталуы жердің құнарлығын азайтады. Жоғары альфа белсенділік (плутоний - 239) алынған топырақ үлгілерінің 70%-де бар екені анықталды. Жарылыс болған жерлердегі ауыл шаруашылық өнімдерінде стронций - 90 мөлшері артуы байқалады.

Сонымен қатар жойқын жарылыс жер бедеріне де әсер етеді. Мысалы жер асты жарылысынан кейін жер бедеріне жүргізілген нивелирлік түсіру -0,4-+4 метрге дейін аралықта көтерілулер мен

Қазақстан ядролық қарудан азат әлемге қол жеткізу қозғалысының көшбасшысы болып отыр. Бұл қозғалыс 1991 жылы 29 тамызда «Семей полигонын жабу туралы» Қазақ КСР Президентінің №409 жарлығына қол қойған сәтінен басталды. Тәуелсіз ел ретіндегі мемлекетіміздің қабылдаған алғашқы тарихи шешімдерінің бірі болып саналады.

Осыған орай полигонның жерлерін қайта қалпына келтіру жұмыстарын жүргізгеннен кейін халық шаруашылығында пайдалану мәселелері өте өзекті болып саналады. Семей сынақ полигоны және оған іргелес аумақтардағы радиоэкологиялық жағдайды қалпына келтіру жөніндегі жұмыстар 2006 жылдан бері жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Абай облысының Курчатова қаласында орналасқан «Қазақстан Республикасының Ұлттық ядролық орталығы» республикалық мемлекеттік кәсіпорны Семей сынақ полигонында кешенді мониторинг (космостық, геофизикалық, радиоэкологиялық, арнайы т.б.) жұмыстарын жүргізеді. Зерттеу нәтижелері радиоактивті ластанған аудан 691 км², яғни барлық аймақтың 37 пайызын құрайтынын көрсетті. Бұл учаскелер локальды таралған. Беткі су мониторингі нәтижелері Шаған өзенінің 5 км, 14 км учаскелерінде ШРҚ-дан 5,2 есе артуын көрсетті. Бірақ Ертіске құятын жерде қауіпсіздік деңгейге жетеді. Осыған орай сынақ ауданынан бастау алатын су көздеріне мониторинг жұмыстарына назар аудару қажеттігі байқалды. Мониторинг жұмыстарының нәтижесінде бірыңғай ақпараттық жүйе жасақталады.

Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 5 шілдедегі № 16-VIII ҚРЗ. Заңы негізінде «Семей ядролық қауіпсіздік аймағы» Қазақстан Республикасында ядролық және радиациялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, сондай-ақ бұрынғы Семей ядролық сынақ полигоны аумағының жерлерін шаруашылық айналымға біртіндеп қайтаруға мүмкіндік жасау үшін оның аумағын оңалту мақсатында құрылды.

Қазақстанда және басқа да елдерде болған ядролық сынақтардың қайғылы тарихы мен сынақтардың көптеген құрбандарын еске ала отырып, біз бұндай қайғы-қасіреттің қайталанбауы тиіс деп санаймыз. Неғұрлым батыл-қимылдарға итермелеу үшін біздер ядролық сынақтардың қайғылы зардаптарын тағы да оқырмандардың есіне салуға мүмкіндігіміз болып отыр. Жетістіктеріміз бен даму мұратымыз тек бейбітшілік пен қауіпсіздікке негізделсін дегім келеді.

Бағдагул АЛЬЖАНОВА,
Ауыл-шаруашылық ғылымдарының
кандидаты, доцент

- Сәлеметсіз бе, Рита ханым! Сіз 2009 жылы «Сәбит Мұқанов романдарындағы диалог қолдану ерекшелігі» атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғап, филология ғылымдарының кандидаты атанған екенсіз. Бұл тақырыпты таңдауыңызға не себеп болды?

- 2005 жылы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетін бітіргеннен кейін, осы университеттің күндізгі бөлім аспирантурасына түскем. Ұстазым, рухани әкем, профессор Серік Мақырұлы жетекші боп, тақырып бекітілген. Аспирантураның алғашқы жылының алғашқы аптасынан-ақ ағайым тапсырма берді. Тақырып таңдауға қатысты біраз ойландық. Ұлттық кітапханадан, ғылыми кітапханалардан қорғалып жатқан ғылыми зерттеу тақырыптарымен танысып шыққам. Ағайым біраз тақырыптарды ұсынған. Солардың ішінен «Сәбит Мұқанов романдарындағы диалог қолдану ерекшелігі» тақырыбына келдік. Қаламгердің прозалық туындыларымен, солардың ішінде романдарымен бұрыннан таныспын, ал диалог мәселесіне келгенде, зерттеулердің аздығы байқалды. Алдымен осы диалог проблемасын, теориялық жағын қарастырып, отандық әдебиеттанудағы, орыс әдебиеттануындағы, сонымен бірге шетел әдебиеттануындағы зерттелуін, көркем диалогтың қызметін, түрлерін, кейін романдардағы қызметін, мысалдар негізінде типологиялық жағынан топтастырылуын қарастыруды жөн көрдік. Сәбит Мұқанов романдарындағы диалогтарды қарастырғанда, қаламгердің «Ботагөз», «Сырдария», «Аққан жұлдыз» роман-дилогиясындағы қолданыс ерекшелігі зерттелді.

Қазақ ұлттық әдебиетінің мұрасы мол, ұшан-теңіз қазына. Әр дәуірдің кез-келген туындысы оқырманды өзінше қызықтырады және бір ауқымды зерттеу жұмысының тақырыбы бола алады. Әсіресе, қазақ әдебиетінің алтын ғасыры саналатын XX ғасыр ұлт әдебиетіне өнегесі мен тарихи ғибраты зор мол туындыларды дүниеге әкелді. Осы жемісті дәуірдің көркемдік жетістіктері қатарында аталатын мәртебелі туындыларының бірі – С. Мұқанов

Әдеби туынды оқырманын да, көрерменін де сендіре білуі керек

романдары. Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиетінің дамуына, кемелденіп жетілуіне өзіндік үлкен үлес қосқан, “бір өзі бір библиотека кітап жазған (Ғ. Мүсірепов), “алыптар тобының” айтулы өкілі, ұлттық әдебиетіміздің көрнекті тұлғаларының бірі – С. Мұқановтың проза, поэзия, драматургия салаларындағы туындылары бүгінге дейін көптеген зерттеу жұмыстарының объектісі болғаны, лайықты бағасын алғаны шындық. Алайда, қаламгердің сан саналы шығармашылығының қыры мен сыры түгел қарастырылды дей алмаймыз.

Мұқановтанудың арнасын кеңітіп, өрісін ұзартқандардың қатары мол. Олар: Т.Нұртазин, Ә.Тәжібаев, М.Қаратаев, Б.Кенжебаев, Т.Кәкішев, С.Қирабаев, А.Нұрқатов, Қ.Жармағамбетов, С.Сейітов, М.Хасенов, Қ.Ергөбек, С.Мақырұлы, Р.Тұрысбек, К.Ахмет т.б. Жазушының әдеби мұрасы аталған ғалымдардың еңбектерінде жекелеген жанрлар бойынша емес, поэтикалық тұрғыдан кең көлемде зерттеліп, сараланса да, біз қарастырған қаламгер шығармаларындағы диалог мәселесі зерттеу нысанынан тыс қалғандай. Біз дiттеген мәселе тек диалог туралы жалпы түсінік беріп, жалаң қарастырылмай, қазақ және орыс, әлемдік әдебиеттану ғылымындағы диалогтың теориялық тұрғыдан зерттелуін негізге ала отырып, С.Мұқанов шығармаларындағы диалогтың атқарған рөлін анықтап, қаламгердің диалогты қолданудағы алға қойған мақсаты мен жазушылық шеберлігінің тағы бір қырын аша түсетіндігін айқындауға тырыстық.

Жазушы талантының қыры – сан тарау, мың сан арналы екенін ойға алсақ, кейіпкер характерін ашудағы бірден-бір кілт болып табылатын, жазушылық шеберліктің бір қырын айқындар диалог тәсілін жеке, белгілі бір жүйемен талдай отырып, қаламгер туындыларындағы әр қилы, сан алуан диалог үлгілерін тек көркемдік қасиеті жағынан ғана емес, функционалдық тұрғыдан талдау мақсатын алға қойған едік. С. Мұқанов әдебиеттің барлық жанрлық салаларында қалам тербегені баршаға аян. Зерттеу еңбегімізде қаламгердің прозалық шығармаларындағы диалог үлгілері қарастырылды. Диалогтың әрбір көркем прозадан көрініс тауып отыратыны сөзсіз. Ал қаламгер қолданған талдау мақсатын алға қойған едік. С. Мұқанов романдарындағы диалогтар кейіпкер мінезін, психологиясын, характерін ашудың, кейіпкер тілін даралаудың шынайы үлгісі болып қалары айқын. Жазушының 115 жылдығы қарсаңында «С. Мұқанов романдарындағы диалог қолданысы» атты монографиям түрік тілінде Түркияның Анкара қаласында басылып шықты.

- Бүгінгі күннің оқырманы Сәбит Мұқанов шығармаларын қай қырынан оқуы қажет деп санайсыз?

- М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетіне алғаш жұмысқа келген жылдары «Тәуелсіздік кезең әдебиеті» пәнінен сабақ бергем. «Әдебиет теориясы»

курсында жыл сайын төртінші курс студентермен кездесемін. «Тәуелсіздік кезең әдебиетінен» бергенде, өзім де оқып, талдап, 200-дей шығарманы оқып, талдауға тапсырма бергем. «Әдебиет теориясында» әр тақырып мысалмен дәлелдеуді қажет етеді. Тәуелсіздік кезеңіндеміз деп, тек осы кезең шығармалары мысалымен шектелмейміз ғой. Дәстүр мен жаңашылдық бар. Кеңестік кезеңнен аттап өтіп кете бермейміз. Студенттермен өткен бір әдеби талдауларымызда Сәбит Мұқановтың «Мөлдір махабатын» «Адасқандар» атты алғашқы нұсқасымен салыстыра талдап, студенттер қойылым да қойған.

Студенттерімізге көркем туындыдағы кейіпкерлер бейнесін таныту тәсілдеріне келгенде, портрет, тура мінездеу, жанама мінездеудерді талдағанда, қаламгердің «Өмір мектебінен» тапсырма бергем. Романды толық оқып, өмірлік мазмұнын тереңнен түсініп, қаламгердің өзінің өткен өмір мектебін, сол кезеңдегі халық өмірін, қуанышы мен қайғысын, күресін, сол халық ішіндегі қиындықты еңсеру жолындағы күреске толы өмірін, бақыт іздеуін ерекше әсермен қабылдап, ой түйгендері әлі есімде. Осы оқиғаларды автордың әңгімелеу, баяндау стилін айтқанда, жазушының өзгеге ұқсамайтын өзіндік мәнері бар әңгімешілдік дәстүрін тани алғандығы. Қай кезеңнің оқырманы да өмірлік сабақ боларлық оқиғалардан аттап кетпесі анық.

- Кейбір әдебиетшілер қазіргі қазақ әдебиетіне романның қажеті шамалы, оны оқып отыратын оқырманның уақыты жоқ, қысқа новеллалар ғана жазылуы қажет деп жатады. Сіз бұл жайында не ойлайсыз?

- Университетте сабақ бергендіктен, жастармен жұмыс жасаймыз ғой. Солармен бірге оқимыз, шығармаларды талдаймыз. Жастар да бар осындай пікірдегі. Ол өмір ағынына қатысты шығар. Қазір бізде бәрі тез, ақпараттар да тез дамуда. Ол да оқырманға әсер етері сөзсіз. Бірақ оқырманның уақыты жоқ екен деп, қысқа шығармалар жазылуы тиіс деген біржақты көзқарас деп ойлаймын. Ахмет Байтұрсынов романға «ұлы әңгіме» деген анықтама береді. Роман болғандықтан, ол

эпикалық кең тыныстылығымен ерекшеленеді. Романдағы кең тыныстылық көлеммен өлшенбейді, мәселе көркемдік деңгейінде. Оқиғалар да бірізді ұзақ сонар баяндаулармен емес, жалықтырмайтындай, сюжеттің кульминациясын тағатсыздана күтіп оқитындай, шиеленіске толы, оқырманын елітіп әкететін суреттеу тәсілдерімен ерекшеленіп тұратын композициялық құрылымға ие, ой да бар, толғаныс та бар, көтерер жүгі ауыр, кейіпкерлер образы жан-жақты толық ашылуымен еркшеленуі керек шығар. «Нағыз талант кешегі күнді де емес, болашақты да емес, бүгінгі күнді жазды» деген орыстың ұлы ақыны Пушкиннің сөзі бар. Оқылымды шығармалар көлеммен емес, бүгінгі күннің тынысын шебер суреттеуімен, көркемдік сипатымен ерекшеленеді деп ойлаймын.

Сұрағыңызға орай бір жай еске түсті. Осыдан біраз жыл бұрын Алматыға сапарымда жазушы, драматург Сұлтанәлі Балтабаев өзінің 70 жылдығына арналған халықаралық конференция мен театрдағы бенефис кешіне шақырып барғам. Пленарлық мәжілісте бас баяндама жасадым. Кешкісін әр өңірден келген қонақтар сөз алып, құттықтауларын білдіріп жатқан кез. Оралдың атынан барғасын, бір ауыз құттықтауымды жеткізіп тұрған сәтте: «Конференцияда баяндама жасаған қызсың ғой, атың кім? Қай жақтан келдің?», – деп бір кісі жөн сұрасып, «Сізді Әбдіжәміл Нұрпейісов аға шақырады», – деді. Абыз қаламгермен де, шығармаларымен де таныспын, Жазушылар одағында болған кештерде көріп те жүрмін. Бірақ жақын сөйлесіп көрмеппін. Университетте оқытушы екенімді біліп: «Жастар қай шығармаларымды оқып жүр? Жалпы, қазір романдар оқыла ма?», – деп сұрағын төтесінен қойды. Өзім сол кезде тәуелсіздік кезеңіндегі әдебиеттен сабақ бергесін, бірден «Соңғы парызды» оқитынын, осы сабақ өтетін топтар бұл романды түгел тапсыратынын жеткіздім:

– «Соңғы парыз» – тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ романы, бұл шығармаңыз Кеңес дәуірінде жазыла бастағаны белгілі ғой. Алғашқы нұсқалары кітап болып жарияланып та үлгерген. «Соңғы парыз» роман-дилогиясының басты табысы туралы қазақ және әлем әдеби сыны түйінді ойын айтып та үлгерді. З.Қабдоловтың бағалауында «Соңғы парыз» романыңыз қазіргі қазақ прозасының айтулы үздік жетістігі екенін білеміз. «Табиғат тақырыбы өзіңізді ертеден толғандырып келе жатқаны айқын. «Қан мен тер» романындағы басты кейіпкердің бірі Тәңірберген мырза: «Адам аспанға тырмысып шықпасын деңіз. Шықты екен, аспанды да ластайтын түрі бар», – дейтіні де бар.«Заманақыр – азғынды өмір кезеңі» дейтін Абайдан қалған сөз бар. «Табиғатты азғындатқан адам қай оңған тірлік жасайды», – дегізеді ғой роман. «Бірақ қолдан ақырзаман туғызушы шенқұмар, баққұмарлар оңай алдыратын жау емес. Ондайлар өмірде басым түсіп жатады. Әдебиет – гуманизм құралы. Оның өз серті бар. Жамандық жазаланбай қалмауы тиіс». Сіздің шығармаңыз да ежелден келе жатқан бұл дәстүрден ауытқымайды. Арал қасіреті – адамзаттың экология мәселесін елемеуден туған қасіреттің бір көрінісі. Аралдың азып-тозып бара жатқанына адамзат

немқұрайлы қарамауы тиіс. «Адамзат, енді сен оян! Соңғы парызың – осы!» деген шығармаңыз туралы барынша осылай түсіндіреміз, – дей бергенімде, қай жақтың қызы екенімді сұрады.

– Оралданмын, – дедім. «Қызым, мен сөзге сараң адаммын жалпы. Жайықтың қыздарының жаны сұлу ғой. Бақытың баянды болсын. Әбдіжәміл атаң маңдайыңнан бір сүйеді», – деп қысқа қайырған. Бұл да жай естелік болмасы анық. Кейін осы естелік «Классиктің батасы» деген атаумен «Қазақ әдебиеті» газетінде жарияланған.

- Қазіргі қазақ прозасына қатысты көзқарасыңыз қандай?

- Қазіргі қазақ прозасының қай жанрында да жаңашылдық бар. Әңгіме жанрындағы шығармаларды көп оқиды екенмін. Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әңгімелерін талдағанда, алдыңғы буын қаламгерлердің М.Мағауин, Ш.Мұртаза, Қ.Жұмаділов, Б.Нұржекеұлы, Қ.Түменбай, Н. Ораз, Т. Ахметжан, Р. Мұқанова, А. Алтай, Д. Амантай, А. Кемелбаева сынды қаламгерлердің әңгімелері тәуелсіздік кезең прозасына, шағын көлемді эпикалық туындыларды дамытуға үлкен үлес қосты деп ойлаймын. Жаңа заман, жаңарған қоғам, жаңа адамдар туралы жазылды. Бүгінгі қазақ прозасында еркіндік бар. Дәстүрлі әңгімелерден бөлек, экспериментке баруымен ерекшеленген қаламгерлердің әңгімелері де бар. Бұл жаңашылдық ортаңғы буын туындыларынан да, жастар прозасынан айқын аңғарылады. Жалпы, қазіргі қазақ прозасындағы готикалық элементтер М.Омарова, Қ.Мұбарак, А.Мырзахмет сынды т.б. жазушылардың шығармаларында жиі кездесетінін байқауға болады. Қазақ әдебиетінің даму процесінің ілгерлеуі үшін эксперименттердің қажет екенін саналы оқырман біз айтпасақ

Әр дәуірдің өз оқырманы бар. Бүгінгі жастардың көзқарасы да, шығарманы қабылдауы да бөлек. Шығарманы бір кезеңге теліп, сол кезеңнің еншісіне қалдыруға өсте болмайды. Жаңа тақырыптар, жаңа мазмұнды беруде жаңа пішіндер туып отырады. Кезеңдік өткінші және өмірлік тақырыптар болады. Жалпыадамзаттық құндылықтар – өткен кезеңге де, жаңа заманға да ортақ. Осы тақырыптың төңірегінде Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің қауымдастырылған профессоры, филология ғылымдарының кандидаты Рита Бекжанқызымен әңгімелесіп едік. Мархабат! Оқи отырыңыз, мәртебелі оқырман!

та біледі.

Лира Қоныстың таңдаған тақырыбы – жастар тағдырын қысқа да нұсқа нақылға бергісіз философиялық түйінді ойлар арқылы жанрлық, стилдік, түрлік табиғаты өзгеше мәнерде береді. Оның көркемдік әлемі ешкімге ұқсамайтын ертегімен етене байланысқан, елес пен кәдімгі тірі кейіпкер арасындағы қайталанбас қарым-қатынастарға, психологиялық қайшылықтарға толы диалог, монологтарға құрылған. Мақсат Мәліктің шығармаларында көтерілген қоғамдық проблемалар, ойды астарлап, жұмбақтап жеткізуде мистика, магия мен мифті көркемдік әдіс ретінде қолданылуы, бүгінгі қоғам бейнесін, халықтың мұң-мұқтажын, рухани азғындаған заман көріністерін мистикалық кейіпте суреттеу ерекшеліктерін айқын бейнелейді. Лира Қоныс пен Мақсат Мәліктің әңгімелерінде мифті көркемдік тәсіл ретінде қолдану арқылы кейіпкерді мистикалық мотивтер мен магиялық, тылсым күшке сенуге, шығарма барысында бір немесе бірнеше рет ой қиялына жүгіндіреді. Мифтік сарынға негізделген бүгінгі прозакітердің мистикалық шығармаларында пейзаж, портрет, мінездеу, суреттеу сынды көркемдік тәсілдердің белгілері аз байқалады. Жазушылар оқырман қиялына да ерік беріп отырады.

Өмірден жас кеткен қаламгер Аягүл Мантайды ерекшелейтін нәрсе – кез келген әңгімесінде тіршіліктің мәні, ғаламның жаратылысы, адамның болмысы туралы құнды ойлары. Жалпы жазушының қай әңгімесін алсаңыз да, бүгінгі замандастарымыздың күрделі тағдырлары, олардың жан әлеміндегі түрлі сезімдік, психологиялық құбылыстар, ішкі сезім иірімдері, олардың іздері байқалатын іс-әрекеттері, ішкі буырқаныстан, толғаныстан туып жататын дүниелер, кейіпкерлердің бейнесі шынайы бейнеленген. Ғалымдардың пайымдауында мифопоэтика адамзаттың дүниені танып-білуіндегі, дүниенің рухани бітімін түйсінудегі бір жолы, бағыты болса, бүгінгі қазақ прозасындағы Аягүл Мантайдың, Қойшыбек Мұбарактың шығармаларындағы мифопоэтикалық сарындар соның бір көрінісі дер едік.

Әдеби талдауда шығарманың қай жанрын да таңдап оқымайсың. Барлығын оқуға міндеттісің. Ал оқырман ретінде жылылық, лиризм, мөлдірлік бар туындылар өзіме жақын. Қай шығармада шынайылық болса, сол шығарма өз оқырманын сендіре біледі, жоғалтпайды деп ойдамын. Қазіргі уақытта жерлесіміз Жадыра Шамұратованың әңгімелері шынайылығымен ерекшеленіп жүр деп ойлаймын. Жақында автордың «Сандық» атты әңгімелер жинағын сыйға тартқан. Алда осы әңгімелермен оқып танысам деген ниеттемін.

- Мазмұнды да мағыналы сұхбат бергеніңіз үшін мың алғыс, Рита ханым!

Сұхбаттасқан: Ислам ҚАБУЛҰЛЫ, Adebiportal.kz

Марлен ҒИЛЫМХАН,
ақын, Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі, 1-курс магистранты:

«КЕЙБІР ШЕШІМ ЖҮРЕКТІ ЖҰБАТАДЫ...»

БАСҚАҚ
ТОҒАЙЫНДА

Жапырақ бүгін – сары,
кеше – жасыл...
Беймәлім кеңістікке көшеді өмір.
Өлді екен осылайша неше ғасыр,
Солды екен осылайша неше көңіл?!

Телмірдім құбылғанда құстар үні
Қоп-қоңыр теректерге тоғайдағы.
Күрмеуге келмейтұғын қысқа жібі
Ғұмырдың табылмайды оңай мәні.

Жоғалған айлар біраз әуреледі,
Нәліктен шаршамағам ашыноудан?
Сұңғимін тұңғиыққа сәуледегі,
Сәбидің күлкісіне жасырылған.

Жапырақ – күрсінтеді,
күлдіреді,
Қалайша дамыл табам ақтарылмай?
Ғайыпқа көз алдымда сіңді көбі,
Ерке жел ертіп кеткен шақтарымдай.

Аяулы сәтті еске алам мен де түнде,
Толғантқан,
тебіrentкен әр жылдары.
...Бақытсыз емес жұмыр жер бетінде
Жападан жалғыз жүрген жанның бәрі.

ОҢАШАЛЫҚ

Таусылады тағат түбі,
Сағат безек қағады.
Жан көлінің сан аққуы,
Бұлтқа батып барады.

Көп кірбінді көңілдегі,
Өшіретін келер ме ай?
Күн өтуде өмір мені,
Мен өмірді жеңе алмай!

Бұл ғұмырды бір адаспай,
Сүрер дейсің бірақ кім?
Кей сөзіне құлақ аспай,
Жүректі де жылаттым.

Өзімді-өзім мазаладым,
Өзімді-өзім күттірдім.
Өзімді-өзім жазаладым,
Өзіме-өзім тұтқынмын!

Санадағы қара бұлттан,
Қайда алыстап кетер күн?
...Ой астында алабұртқан
Оңашалық екенмін.

УАҚЫТ

Уақытты тыңда,
уақыттан есті барлығын.

Күз бенен жазды,
Жаныңа тыныштық іздеген жазды,

Өзенге неге баратыныңды,
Ұмытқың келген кезеңді неге
есіңе жиі алатыныңды,

Қиялмен қырдан асатыныңды,
Өткен өмірдің елестерінен
Түсінде неге қашатыныңды,

Олардың қашан жоғалатынын,
Олардың қашан оралатынын,

Уақыт айтады;

Жалғыздық жыры оқылатынын,
Қасыңда кімнің отыратынын,

Ашынғаныңды,
Кеудеңе нені жасырғаныңды,

Жүректің қашан тоқтайтынын да,
Біреудің қатты жоқтайтынын да,

Біреуді қатты аңсайтыныңды,
шаршайтыныңды,

Тұншығатыныңды,
Түнектен шығып кетуге құлшынатыныңды –

Уақыт айтады;

P.S. Сұрағын пенде қайталап өлер,
Сәттері жауап қайтара берер.

Сен неге кері қайтпайсың, Уақыт,
Сен не нәрсені айтпайсың, Уақыт?!

БЕЙДАУА

Қасыңа қонған Құс мен шығармын,
Сәулелі сәуір кешінде.
Сен үшін Жерге түскен шығармын,
Құлан иекте...
бесінде.

Қабағын шытқан Іңір де менмін,
Өңінде,
кейде Түсінде.
Көлеңкең болып күбірлегенмін,
Құпиямды ашу үшін де.

Сақинаны да саусағыңдағы,
Сипаған желең жел есте.
Көзқарасыңды таңсәрі ұрлады,
Елеуреп жүрген елестен.

Нұрына батып мылқау әлемнің,
Құбылған сайын бір қала,
Тоғайдың әнін шырқаған менмін,
Тоғайды торғай тыңдаған.

Күдіктерімнен арылған едім,
Өңімде,
кейде Түсімде.
...Дәрменсіз менің хәлім бар еді,
Жан-жүрегіңнің ішінде?!

МАҒЫНАСЫЗДЫҚ

Күрсіністі талай күн ғұмыр сүрген кеудемде,
Таң шуағын шашқанда еске сала берген не?

Олқылыққа бойдағы оңашада ой домбығар,
Махаббат жоқ жүректе... үңірейген орны бар.

Кім екенім беймәлім.
Не тындырдым?
Атым кім?
Кей сұлбаны санаға неге сызып жатырмын?

Ескі сәтке лесіп ұмытылды жан даусым,
(Ет жақыным жаншыған Сезім – менде қалған шың.)

Бір әке мен анадан жаратылған жандар да,
Түсіне алмай бір-бірін жүреді екен жалғанда!

Барлығына айыпты дүние еді мына тар,
Жолыққаным – қателік,
Жолыққандар – күнәһар!

Толғаныспен жарысқан жүйрік уақыт сырғыды-ай,
Шеберлікпен бейнелер әр суретін бір Құдай.

Жиі суық желімен кері итеріп күз бағы,
Үйге сүйреп келеді түннің қара ызғары.

БОДАУ

Залымдар шайқасуға қабілетті,
Дәуірге зұлымдықтың дәнін екті.
Қаңтарда қаңтарылған қарт мертігіп,
Қапыда шабуылды жау үдетті.

Үзгенде қылша мойнын талша абыздың,
Жыландар жанын жұтты қанша аңыздың?
Қаншама ұл қыршынынан қиылды екен,
Жарасы жазылмады қанша күздің?!

Пірі өлген жұрт құлаған туды аяпты,
Біреулер жалғыз ұшқан құды аяпты.
Дүниеде қанша жанның мерейі өсті,
Қаншама жанның қаны судай ақты?!

Қанша қыз қанша кесте тоқыды екен,
Қанша жыл қанша кітапты оқыды екен?
...Жас жігіт назын үшбу хатқа жазып,
Несіне бөлмесінде отыр екен?!

ЖАН ГҮЛДЕГЕН

Ықшам аудан сұрықсыз.
Қар кірлеген,
Жаз келмеске кеткендей жан гүлдеген.
...Жылап қалмау екен ғой сынақ мәні,
Бір-ақ таңдау екен ғой Тағдыр деген.

Ойлар ғажап кезеңге бет түзеді,
Жолдар қара түнекке ертті мені.
Жүрек –
пенде біткеннің аяулысы,
Жүрек –
пенде біткеннің дертті жері.

Сенім күмән жібіне байланды да,
Сәтсіздіктерді әкелді қайғы алдыма.
Жабықтым ба жалаңаш тал астында,
Жалғыздықта тұнығым лайланды ма?!

Не себепті келгенмін өмірге мен?!
Көп ауыртқан,
ескірген,
төгілмеген,
Құпияның ып-ыстық құшағында
әлденеге құмартқан көңіл көрем.

Кеуде тұсымды өртеген дос қайда екен,
Мөлдіреген жанарда жас қайда екен?
Кейде Жылдар,
Адамдар,
Сәттер,
Сөздер,
Жүрегіңді жыртқылап тастайды екен.

Ықшам аудан сұрықсыз.
Қар кірлеген,
Жаз келмеске кеткендей жан гүлдеген.
...Жылап қалмау екен ғой сынақ мәні,
Бір-ақ таңдау екен ғой Тағдыр деген.

ТАМЫЗ ТОЛҒАНЫСЫ

Жұлдыздары жамырап түн келеді,
Ақтарылып айтамын кімге... нені...
Тағы бір сәт пайда боп көз алдымда,
Тағы бір сәт жоғалып үлгереді.

Тыныштықта теректер ырғалады,
Тулап-тулап кеудеде жыр қалады.
Сетінеген сенімім секілденіп,
Байыз таппай бұлт көкте бұлданады.

Ағаштардың үзілген жапырағы,
Менің ойым сияқты шашырады.
...Кейбір дауыс жаныңды жадыратып,
Кейбір дауыс уайымға батырады.

Адал адам жиірек алданады,
Сосын солған үмітін қарманады.
Қараңғыда сөйлемдер адастырар,
Қараңғыда сөйлемдер шам жағады.

Кейбір шешім жүректі жылатады,
Кейбір шешім жүректі жұбатады.
Біреулерді жалғыздық тік тұрғызып,
Біреулерді жалғыздық құлатады.

Жасыл қала мазамды қашырады,
Ол да өзімдей бірдеңе жасырады.
Анығында әрбір күн, әрбір апта,
Ағысындай Жайықтың асығады.

Көңілсіздеу отырмын әлі неге,
Мұнша күйіп-пісудің мәні неде?!
...Бір Ғаламат санаға сәуле төгер,
Сол Ғаламат себепші бәріне де.

Тәуелсіздік – еліміздің баға жетпес байлығы. Тәуелсіз – әлемдегі ең құдіретті сөз. Ел еркіндігі. Қазақстан тәуелсіздіктің бесігінде тербеліп жатқанына 32 жыл. Осы уақыт аралығында Қазақстан жеке дара дербес ел екенін дәлелдей білді. Тәуелсіздікпен бірге біз елдік дәстүр мен мемлекеттік мәдениетті жаңғырттық. Осылайша, төрткүл дүниені ат тұяғымен дүбірлеткен даңқты бабалардың “Мәңгілік ел” мұратын қайта жалғадық. Тегеуріні берік, тепкісі қатты заманда тең жарымынан айрылған халқымыз ана тілінен, қасиетті дінінен көз жазып қала жаздады. Дегенмен, соның бәрі халқымыздың рухын жасыта алған жоқ, азаттыққа деген аңсарын жеңе алмады. Біз осылайша тарихта есесі кеткен еңсегей елдің еңсесін тіктедік. Сөйтіп, қазақ деген халықтың абыройын асырып, атын әлемге таныттық. Алға тартқан озады, кейін кеткен тозады. Біз жылдан-жылға жаңарып, жаңғырып келеміз. Қазақ: “Елу жылда ел жаңа” - дейді. Біз отыз жылдан асар уақытта жүз жылға бергісіз жолды артта қалдырдық. Бүгінде жаңа тұрпаттағы жасампаз қазақ елінің жаңғыруынан бастап, мемлекеттік дамудың дариялы жолындағы табыстардың толайымын өз отандастарымыз ғана емес, барша әлем жұртшылығы Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың есімімен байланыстыратыны ақиқат. Тұңғыш ел Президентінің мызғымас мемлекеттің жарқын үлгісі – “Мәңгілік Ел”

құрудағы өлшеусіз тарихи еңбегі халықтың шынайы құрметі мен шексіз сеніміне айналды. Сондықтан, “Қазақстан Республикасы” күні мемлекеттік мерекесі – тәуелсіздік шежіресіндегі ең маңызды даталардың бірі. Өйткені, бұл өрлеудің, өркендеудің, жаңғырудың, жаңашылдықтың өлшемі. Ұлтты қастерлеудің, ұлыны ұлықтаудың ұлағаты. Болмысы бөлек қазақстандық үлгіні қалыптастыру үшін біз өз жолымызбен жүрдік. Түрлі “кеңесшілердің” айтқанын емес, халқымызға қанық, бағыты анық даңғыл жолды таңдадық. Болашақта да солай болуы тиіс.

Бүгінгі таңда Қазақстан ұлттық аренада жаһанданудың аясына жеткен дамушы мемлекеттер қатарында. Мен Қазақстан болашағын қалай елестетемін және мен армандаған Қазақстан қандай? Әрине, болашаққа әр адам әртүрлі көзқараспен қарайтыны анық. Тіпті, “Болашақ қандай болады?” деп өз-өзімізге сұрақ қоямыз. Болашаққа біреуі зерделі көзбен қараса, біреуі беймәлім, сыры мол әлемге жастардың көзбен қарайды. Біреулері «Болашақта адам жұмыс істемейді, оның орнына робот жұмыс істейді» деп болжам жасаса, енді біреулері “Болашақта анадай

болады, мынандай болады” деп жорамал жасауда. Әрине, мұның бәрі уақыт еншісінде. Дәй тұрғанмен, менің көзіммен қарағанда өсіп келе жатқан ұрпақ үшін болашақ жарқын болуы тиіс. Ал менің арманымдағы болашақ Қазақстан, қазіргі Қазақстаннан біршама өзгешелеу. Сонымен менің қиялымдағы Қазақстанды білгіңіз келсе, төмендегі толғанысыма көз салыңыз.

Қазақстан дамыған отыз ірі елдің қатарына кіріп, сонда ғана әрбір қазақстандық “болашақтың энергиясын” өз көзімен көре алатын болады. Еліміз әлемдік азық-түлік нарығының көшбасшысы болады. Менің көз алдыма қазір-ақ отар-отар қойын, үйір-үйір жылқысын, табын-табын сиырын жаңа технологиямен бағып отырған және қазақылығымен ерекшеленіп отырған көркем де тым заманауи ауқатты еңбек иелері елестейді. Олардың балалары ауылдық жерде отырып –ақ үш тілде еркін сөйлеп, “Болашақ” бағдарламасымен ең таңдаулы оқу орындарына түсе аларлықтай білімді. Қалалар сәулетімен ғана тамсандырмай, дәулеттілері мен қайырымдылары әр адамның жанына үңіліп, рухани байлықты бөрінен де жоғары қоятын тұрғындарымен дүние жүзін таңғалдырады. Менің қиялымдағы қазақ мемлекеті – халқының саны ғана емес, сапасы да түрлі халықаралық стандарттардан асып түсетін сауаттылығы жоғары ел. Оның әрбір ұлы мен қызы үлкенді сыйлай

Менің арманымдағы ҚАЗАҚСТАН

білетін және ата-ананы қастерлей алатын, өзінің салты мен дәстүрін берік ұстанады. Әсіресе, қазақ тілінде сөйлейтіндер саны артып, осы бір бейнелі де көркем тілдің халықаралық дәрежеде қолданысқа ие болғанын да елестетемін. Мұхтар Шахановтың “Қайыршысы жоқ ел - ең мықты ел” деген сөздерінде айтылғандай, халықтың тұрмыс-тіршілігі мен күнкөрісі ешбір елмен теңестіруге келместей артатынына да сенемін. Бір кездері мәні де мағынасы аз, елдің басын қатырған келімсек дін өкілдері заң жүзінде жазаланып, өз елдеріне қайтарылған. Халқымыз үшін бір кездері фобия болған дін, бұл күндері ұлттың жүрегіне қуаныш боп ұялап, Ханафи мазхабы мен салт-дәстүрлеріміз біте қайнасқан, елдің барлық азаматы діни сауатты. Жасыл экономика дамыған. Өткен жылдары жемқорлық тым көбейген кез болатын. Жемқорлық тамырымен жойылған. Халық толығымен 100 % отандық өнімді қолданады. Республикамызда түгелімен жолдар дұрысталған, аймақтардың барлығы көгалдандырылған. Халықтың көбісі ғылымға ден қойған. Елде ғылыми жаңалықтар ашылып, ешкімге есе жібермеген, өзгесіне салғысы келгендерге дес бермейтін ел болдық. Кеше қойдан момын, дұшпанды төбеге көтерген ел болсақ, бүгін ешкімге бағынбайтын тек тәуелсіз ойлайтын, тәуелсіздіктің ұрпақтары дүниеге келді. Қазақ топырағында туылған кез келген сәби мемлекет қамқорлығына алынып, осы менің қиялымды шынайы өмірінде көре аларына күмәнім жоқ. Елбасымыз жаңа буынға үлкен сенім

артып отыр. Әлемдік деңгейдегі зияткерлік мектептер, Назарбаев университеті – соның нақты айғағы. Келешекте Астана Экономикалық форумында қабылданған G-Global диалогі арқылы бақытты сәбилеріміздің жарқын күлкілері, жастарымыздың оқу, өнер, спорттағы жетістіктері бүкіл әлемді тамсандыратынына үмітім мол. Себебі, аталған жолдау бізге ғана емес, кейінгі толқынға да бұдан да лайықтырақ болашақ сыйлауды көздейтінін сеземін. Жеңіл көлік шығарудан да өз еліміз Корея мен Жапониядан қалыспайтын болады. Қазақстан өз мұнайы мен газын өзі өндіріп, өзі өңдеуге барлық құралдармен толықтай жабдықталған, жаңа технологияны меңгерген мамандармен толық қамтамасыз етілген. Менің көз алдыма Қазақстан осылай елестейді. Жергілікті жерлердің географиялық ерекшеліктері ескеріліп, емдеу-сауықтыру орындары, шипажайлар, демалыс орындары мол, тарихи-мәдени ескерткіштер мен мұралар жинақталып, қалпына келтірілген. Қазақстанның барлық өлкесінде осындай жағдай жасалған. Міне, менің арманымдағы Қазақстан осы!

Қазақстанның бәрімізге артар міндеті мол. Енді еңселі ел болудың жолына шыңдап түсуіміз керек. Өулетіміздің асуы да, дәулетіміздің тасуы да өз қолымызда. Кең байтақ жеріміздің байлығы осы даланың түпкілікті халқына да, тағдыр қосып бірге өмір сүріп жатқан басқа

ұлт өкілдеріне де молынан жетеді. Не істесек те ақылмен істейік, арзан ұранға ермейік, ұшпа сезімге ерік бермейік дегім келеді. Әсіресе, жастар, салқынқандылықтан, үлкенді сыйлаудан, сөзге тоқтаудан айнымаса, қашан да достыққа адал болса, бауырмал, кеңпейіл болса, халықтың атына сөз келтіретін ұстамсыздық атаулыдан аулақ жүрсе деп тілейік. Азаттық алумен іс ешқашан бітпейді. Тәуелсіздікті сақтап қалу үшін заманға сай амалың болуы керек.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні демекші, барша халқымыздың ең басты құндылығы – Тәуелсіздік! Біз - көшпенділердің ұрпағымыз, ат үстінде жүрген елміз. Ержүрек халықтың жалғасымыз. Естеріңде болсын, тарихта қазақты ешкім еш уақытта жаулап алған жоқ. Жаулап алғысы келгендер ел ішіне іріткі салды. Бүгінгі тәуелсіз елімізде қазақтың ішкі бірлігі сақталуға тиіс. Біз - бір ұлтпыз, қанымыз бір, жанымыз бір. Сыртта жүрсек те, іште жүрсек те, барлық мәселені бірлесіп шешуге тиіспіз. Бұл дүниеде біздің бір ғана Отанымыз бар, ол – тәуелсіз Қазақстан.

Еліңнің ұлы болсаң, еліңе жаның ашыса, азаматтық намысың болса, қазақтың ұлттық жалғыз мемлекетінің нығайып-көркеюі жолында жан теріңді сығып жүріп еңбек ет. Жердің де, елдің де иесі өзің екеніңді ұмытпа!

Жадыра ТОЙҒАНБАЙ,

Жаратылыстану-география факультетінің 1-курс студенті

Адам баласы табиғатынан жападан-жалғыз өмір сүре алмайды. Ол қандай да бір қарым-қатынасқа мұқтаж. Ішкі сезімдерімен, толқыныстарымен бөлісіп, өзін қызықтыратын дүниелерді үнемі талқылап отыруы керек. Басқаша айтқанда, әрбірімізге біздің жанымызды түсінетін «жан серігі» керек. Жақынынан ажырап, жалғыздықта өмір сүруге мәжбүр болған жан – адамдық сипатынан айырылады. Өз сезімдері мен ақыл-есін басқара алмай сенделеді.

«Он үшінші ертегі» – Британдық жазушы Диана Сеттерфилдтің дебюттық романы. Ол Ұлыбритания мен АҚШ-та миллиондаған тиражбен тарап, әлемнің отыз елінде басылды. Бұл шығарма әдебиетке «неоготика» жанрын ала келді. Оқырман қауым британдық әдебиеттің алтын ғасыры қайта оралды деп шуласты.

Романның тақырыбы – екі адамның арасындағы қарым-қатынас деуге болады. Нақтырақ айтқанда, рухани егіздер арасындағы байланыс. Жазушы адам үшін ең құнды, жанына жақын жанды кенеттен тартып алса, оның мінезі мен жан дүниесінің қалай құбылып шығатынын көрсетеді. Шығарманы толық оқып, талдау үстінде әр кейіпкердің не ағасы, не әпкесі, не әйелі, не анасы немесе сүйгені барын байқауға болады. Туындының сюжеті дәл осы мысалдар бойынша құрылған.

Бас кейіпкер – әкесінің кітап дүкенінде жұмыс жасайтын Маргарет Ли есімді әйел. Өңіменің басында Маргареттің егіз әпкесі болғанын, туылған соң ота кесірінен шетінеп кеткенін білеміз. Егізін еске салатын тек Маргареттің бүйіріндегі тыртық қана. Күндердің күні ол ағылшын жазушысы Вида Винтерден хат алады.

ТАҢҒАЖАЙЫП ДЕБЮТ

Ол жазушы өзінің қиялының ұшқырлығымен әрі өтірікті судай сапыратын қабілетімен танымал болған. Әр сұхбат сайын өмірінің бір қырын ашып отырады. Бір қызығы, хатта жазушы өзінің өткені туралы бар шындықты айтуға дайын екенін мойындап, Маргареттен оның жеке өмірбаяншысы болуын сұрайды. Романның ең қызықты жері осыдан басталады. Одан әрі біз Вида Винтердің таңғаларлық өмір тарихын білеміз, онда трагедия мен ұлы махаббат, өткеннің елестері мен бүгінгі күннің құпиялары бар. Жұмбақ жоғалулар мен қорқынышты сырлардың беті қайта ашылады. Кейіпкер бір оқиғаның түйінін тарқатпақ болып жатса, оқырман екінші оқиғаның торына тоғытылады.

Аделина мен Эммелинаның басқалардан оқшау өмір сүруі, өздеріне ғана мәлім тілде күбірлеуі, жауыздықты қарапайым дүние ретінде қабылдауы, кейде адам емес, жануарға тән қылықтарды көрестуі – оқырман бойынан алдымен үрей туғызса, кейін аяныш сезімін оятады.

Шығарма сюжеті үнемі осы шақ пен өткен шақ арасында өрбіп отарады. Шығарма мәтінінде метафоралар көп. Мысалы, мына бір оқиғаға көз жүгіртіп көрейік. Аделина мен Эммелина бір-бірінен айнымайтын егіздер болса да, мінездері қарама-қайшы. Дегенмен, доктор Модсли мен Эстер егіздерді бір-бірінен ажыратқанда екеуі де азап шегеді. Бөлмелерінен шықпай, тамақ ішуден бас тартып,

күндерін жылаумен өткізеді. Олардың екіге айырылуын автор жер сілкінісіне теңейді. Жер сілкінісінен кейін бәрі қирайтыны секілді, адам жаны да байырғы қалпына қайта түспейді.

Сонымен қатар Диана жансыз заттарға қолданатын эпитет түрлерін адам жанының қасіретін сипаттауға көп қолданған. Соның арқасында роман өте тартымды, өткір және сәтті шыққан деуге болады.

Маған шығарма ұнады. Ол өзінің ерекшелігімен және қызықты сюжетімен таңғалдырады. Интрига соңғы беттерге дейін созылады, сол себепті оқуды тоқтату мүмкін емес. Менің ойымша, «Он үшінші ертегі» – бұл өмір мен адамдар арасындағы қарым-қатынас туралы ойлануға мәжбүр ететін таңғажайып дебют.

Әселханым ҒАЙНЕДЕН,
*Филология факультетінің
магистранты*

«Мұхтар Әуезовтің “Абай жолы” романын оқыған адам өмірдің өнерге айналған академиясынан өткендей болады» деп Зейнолла Қабдолов айтқандай, расында ХХ ғасырдың теңдессіз шығармаларының біріне айналған бұл туынды оқыған жастардың елін сүюге деген, елінің болашағы үшін тәуекелдерге барып, қалыптасқан

ата дәстүрден аттауың қалай” дегенді естіртті. Бұл әке мен баланың арасында келіспеушіліктің бастауы еді. Абай осы жолда әкесімен қоса, бай-бағландардың қарсылығына, тіпті соққысына да төтеп берді. Осы тұста туған:

Қалың елім, қазағым, қайран жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың.
Жақсы менен жаманды айырмадың
Бірі қан бірі май боп енді екі ұлтың, - деп ашына жазғанын көреміз.

“Кең жойқын әлемде түзу жол сызып, маңып барады. Халық үмітін арқалаған сол кеме “Келешек” деген жағаға қарай тартты”. Осылайша Абай сара жолын салып бастап кетті.

Қаныш Сәтбаев: “Абай жолы” эпопеясы – жарты ғасырлық қазақ өмірінің энциклопедиясы” деп баға

Әлемді шарлаған «Абай жолы»

қағидаларды бұза алатындай патриоттық сезімді тудыратыны анық.

1-томының соңғы бөлімі “Қиядада” Абайдың отбасылық өмірдің дәмін татып, екі баланың әкесі ретінде өзіндік ойлары қалыптасқан, сенімді серіктері көбейген ел азаматына деген лайықталған бейнесі көрсетілген. Өзі өмір сүрген қоғамның ащы тұстары байлардың кедейлерге деген озбырлығы, оның ішінде өз әкесі Тобықтының аға сұлтаны Құнанбайдың да іс-әрекеттеріне қарсы тұрып, қарапайым халықтың қамын жеп, елін ойлауының бастауы сонау бала кездегі тәрбиеден және білім мен көкірегі ояулықтан басталған. Осындай саралы жолдың бастауы әкесінен “сені білім қусын дедік, бірақ

берді. Расында қазақтың салт сана дәстүрін білемін деген жанға бұл роман үздік туынды. М.Әуезовтің: “Қазақ жазушыларынан әрине Абайды сүйемін. Менің бала күнімнен ішкен асым, алған нәрімнің барлығы да - Абайдан,” деп айтқанындай біз де Абай жолын азық қылып, ондағы тәлім-тәрбиемен өмірлік сабақтар, құндылықтарымызды меңгеріп алсақ, өмір атты ұзақ жолдың қиын шиырында пайдасы көп болмақ. Әуезовті француз жазушысы “Әуезовтей кісі жырлаған халық шынымен бақытты ғой” дегендей, шынымен-ақ бақыттымыз. Тек сол бақыттың мәніне жас ұрпақ жетсе жақсы.

Арайлым ФАЗЫЛОВА,
Фил-31 тобының студенті

Түлден түртті пендені...

Бүгінгі қоғамда жиі кездесетін ең жағымсыз құбылыстардың бірі – жасанды түсік мәселесі. Өкінішке орай, жылдан-жылға тастанды бала, түсік жасату мәселелері артып келеді. Бейкүнә періштелердің өмірі көпті ойландыратыны анық. Қазіргі қазақ әдебиетінде қаламы жүйрік авторлардың бірі Асқар Алтай сол қоғамның ащы шындығын “Түсік” әңгімесінде айқын жеткізе білген. Адам баласының өз қолымен жасап жатқан қиянаты, трагедиясы, қазіргі қоғам қасіретін әңгіменің басты тақырыбы етіп алған.

Әңгіме былайша бастау алады:

«Түлден түртті пендені...

Түсінде түсік көрді. Түсік – түсік емес, түсікке айналған мұның өзі. Бармақтай ғана жан иесі екен. Ештеңемен ісі жоқ. Жөнімен жүзіп жүр.

Жүзіп жүрген мекені – жатыр. Биттің қабығындай жұқа жатыр іші – жұмбақ әлем. Жұқа жарғақ жарылып кетердей толқып-толқып қояды. Жұмсақ құрсақ баяғы балалық шағында шаңырақта үрлеулі тұрған қарындай шайқала толқығанда көгілдір әлемде балықтай жүзген бұл бесіктей тербетіледі. Бірақ тұншықпайды. Емін-еркін тыныстайды».

Автордың алып отырған түсігі - кеше ғана жер басып жүрген, ғұмырында тарлық көрмеген, жалғанды жалпағынан басқан тұрақсыз сезім иесі Бибол. Ол әйелі Санабике мен сүйіктісі Балкенженің сәби күтіп жүргенін бір күнде білген еді. Оны естіген Биболды түлден түртті. Көзін шел басып, Алланың берген сыйынан бас тартты. Түсікке айналды. Сол кезде ғана өткеніне көз жүгіртті. Өзінің кімнің жатырында жатқанын түсінбей дал болды.

Бұл - “бүлінгеннен бүлдіргі алма” дегендей, екеуінің де бойына біткен шарананы “бүлдіргі” көріп, құтылғанша асық болған Биболдың түсі.

“Түсік дір ете түсті...

Құрсақ та кенет қуықтай қусырылып, жыландай жиырылып жазылды. Сонда ғана түсік ұлы қауіпті сезінді. Жатыр жатсынса, мұны бойға біткен арам без ретінде сылып тастайды екен”.

Автор ары қарай оқиға желісін сол түсіктің басынан өткен, сезінген жайттарын психологиялық үлкен тебіреніспен суреттейді.

Тәңіріне жалбарынып кешірім сұрай бастағанда, Тәңірі тілегін бергендей, түсік жатыр ішінде өзіндей тағы бір түсікті кездестіреді. Бөгде түсікке «Егізім! Сыңарым!» деп еміреніп, жақындай бастағанда түсік мұны кеңірдегінен шап беріп бас салады. Түсік тажалға айналады. Автор болашақ әке мен жазықсыз баланы бір жатырда кездестіріп, оқырманға “Тас жүрек әкеден безбүйрек бала пайда болар” деген сөздің мағынасын ұғындырғандай...

«Тәңірім-ау, қай қасиетті... жо-жоқ, қасиетсіз құрсаққа тап келді?! О, құдайым, кешіре гөр мендей түсігіңді! Кеше гөр тұрпайы түсінігімді! Құрсақтың қасиеттісі, қасиетсізі болмайды. Құрсақ біткен қасиетті...».

Жаны қиналған Бибол жанына саулық сұрап, Тәңірге жалбарына бастайды. Кейіннен өлең жолдары арқылы өз шаранасына әкелік сүйіспеншілігін білдіріп, тажал шеңгелінен босайды. Безбүйрек әке өз қателігін түсінеді. Автор баланың қадіріне жетпей, өз баласын өзі арам бездей сылып тастамақшы болған басты кейіпкер Биболды түсік кейпіне ендіру арқылы тәубесіне келтіреді.

Қорытындылай айтқанда, “Түсік” әңгімесінде суреттелген жағдай - бүгінгі күннің шындығы, боямасыз өмір. Жазушы сол шындықты жалаң баяндамай, астарлап жеткізеді. Қазіргі қоғамға деген ренішін, өкініші мен наразылығын шебер суреттейді.

Нұржаусын Батырбек,
Филология факультетінің магистранты

Өр Алтай, мен қайтейін биігіңді...

1987-1994 жылдары повесть ретінде жазылған Өлібек Асқаровтың шығармасы романдар қатарына қосылған. Қайта құру кезеңіндегі қазақ ауылының тұрмысы сипатталған бұл шығарма үш бөлімнен тұрады. Алғашқы бөлімінде “Төртінші бригада” ауылының тұрғындары сипатталады. Ал қалған екі бөлімінде совхоз орталығы Мұқырда өмір сүріп, күн кешіп жатқан кейіпкерлер өмірі баяндалады. Колхоз-совхоздар тарап, бригадалар мен бөлімшелер жабылып, барлығы жұмыссыздыққа ұшыраған кезең. Ауылдың жалғыз мұғалімі Мәлс те мектеп жабылғаннан кейін еңбегінен айырылады. Қайта құру саясатының әкелген өзгерістерін кейіпкерлер арқылы көрсетеді. Халық шаруашылығын жылдамдату: ауыл тұрғындарының үкіметтің малын бағуы, шөп шабу “рәсімі”, Көккөл кенішінде вольфрам өндіру, т.б. Ішімдікке қарсы компания: ауылдың ащы суға салынған Сәрсен, Лексей, Орынбай, Метрей, Рахмандары, милицияның үйлерді аралап, ішімдікті тәркілеуі. Қоғамдық өмірдегі “жәриялылық”: газет бетіне мақалалардың жариялануы. Халық арасындағы ауызбіршіліктің болмауы: бір ауылдың ішінде қамай мен қарғалдақ руларының тартысы, ағайындық, рушылдыққа салыну.

Автор жеке кейіпкерлерді еске алып, тағдыры жайында әңгімелейді, өтпелі заманның қиыншылықтары тұсындағы ауыл адамдарының психологиясын ашып көрсетеді. Өр кейіпкердің тағдыры бөлек, қайталанбайды. Мәлс мұғалім мен кітапханашы Дәулетханның күн сайын бір ой тастап, әрекетке келгенде артқа қашқақтауы, Метрей шал мен Пелагеяның өмірі, Қазтай мен Ақдәулеттің балаларының ауысуы, тентек Рахманның басына бөле таба беретіні, Өмір ақсақалдың ескерткіш орнатуы, Жанғали мен Дәметкеннің, Меңсұлу мен Тұрғанбектің махаббаты, Нұрпейіс пен Бектемірдің әзілдері жайлы оқи отырып біресе күліп, бірде жылап аласың. Автор күлдіре отырып, артында терең ой салып тұр. Кейіпкерлердің диалогтарынан, монологтарынан ішкі жан дүниесін байқаймыз. Сәрсеннің өлең шығарып отыруы, Жанғалидың Дәметкеннің мәйітін күзетіп, түні бойы сөйлесуі, жас кезіндегі оқиғаларды еске түсіруі, Мұқырлықтардың барлық сәтсіздіктеріне Тасшоқы деп атаған ауыл шетіндегі жартасты кінәлауы, Мырзахметтің жиналыс алдында өзімен-өзі сөйлеп дайындалуы, Өмір ақсақалдың үн шығармағанымен барлығын ой елегінен өткізіп отыруы, Дәулетханның энциклопедия жазуға кірісуі – осының бәрі арқылы кейіпкерлердің ішкі әлемін танып, психологиясын білеміз.

“Өр Алтай, мен қайтейін биігіңді,
Мерген боп бір атпадым киігіңді.
Жас өмір өтіп жатыр өксуменен,
Кім түсінер іштегі күйігімді...”

Академик Серік Қирабаев: “Бұл – бір ғажайып лирикалық хикая. Жұп-жұмсақ, мөп-мөлдір, тұнып тұрған лиризм. Адам сезімін, ойын қозғап, құйылып тұрған сыр. Бейімбетше жазады, сол ұлы жазушының дәстүрін жалғастырады”, - деген пікір білдірген болатын. Жазушы сол кездегі болып жатқан оқиғаны, қазақ ауылының тұрмысын боямасыз шындықпен суреттеген. Шебер суреттелген кейіпкерлер оқып жатқан оқырманды баурап, жүрегінен орын табады.

Құндызай
ОРНЫҚБАЕВА,
Филология
факультетінің
магистранты

Үлкен үмітпен жарқын болашаққа

Оқуға түсіп, қолдарына диплом алу – әрбір жастың алаулаған арманы, үкілеген үміті. 11-14 шілде аралығында М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің диплом алған түлектері дәл осындай қуанышқа кенелді. Жас мамандар үшін маңызды шара «AMANAT» партиясының үлкен залында өтті.

Салтанатты жиында ҚР Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбектің арнайы жолдаған бейне құттықтауы көрсетілді. Университет ректоры, профессор Нұрлан Серғалиев оқу ордасының қоғамдық өміріне араласып, ғылым мен шығармашылықта жетістіктерге жеткен жастарға үздік диплом мен Алғыс хат табыстады.

– Сапалы білім алып шыққан киелі шаңырақты әрқашан да естеріңізден шығармай, ғылым ордасын әлемге танытып, «Махамбет түлегі» деген атаққа әрдайым лайық болыңыздар! – деп тілегін білдірді.

Оқу ордасы жүйелі білім берумен қатар, спорт, мәдениет, өнер жолындағы жетістіктерімен мақтана алады. Бүгінде білім ошағының түлектері түрлі салада еңбек етіп, кейбірі ел мерейін әлемдік додаларда үстем етіп жүр. Университеттің биылғы бітіруші түлектері де сол ізгі дәстүрді жалғап, ел үмітін ақтауға сенім білдірді.

2022-2023 оқу жылында университетті

1764 түлек бітіріп отыр. Оның 648-і мемлекеттік тапсырыс грант негізінде оқуларын аяқтады. Педагогикалық ғылымдар бағыты бойынша 1159 студент диплом алса, Өнер және гуманитарлық ғылымдар – 166, Әлеуметтік ғылымдар, журналистика және ақпарат – 57, Бизнес, әкімшілік және құқық – 202, Жаратылыстану, математика және статистика – 42, Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – 42, Инженерлік өңдеу өнеркәсібі және құрылыс салалары – 4, Қызмет көрсету дайындық бағыты бойынша 75 түлек төрт жылдық бакалавриатты ойдағыдай тәмамдады. 195 бітірушіге магистр дәрежесі берілді.

Білім көші тоқтаусыз. Ұрпақ сабақтастығымен бірге жалғаса бермек. Ал ол жүйелі бағдар мен жастардың өзара сыйластығымен жемісті. Сондықтан салтанатты кеште университет студенттері түрлі өнерлерін ортаға салып, бітіруші түлектерге құрмет көрсетті.

Азиза СУЙНШКАЛИЕВА

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің веб-сайты Webometrics Ranking of World Universities нәтижелері бойынша 5-орынды (2022 жылы 15-орында болған) иеленіп, еліміздің ТОП-5 үздік университеттерінің қатарына енді.

Қуанышты жаңалық!

Айта кетейік, әлемдік рейтингке еліміздің 130 жоғары оқу орны қатысқан болатын. Үздіктер қатарынан көрінген университетіміздің веб-сайты келер жылы үздік үштіктің көшін бастап тұрсын деген игі тілектеміз!

РЕКТОР ҚАБЫЛДАУЫНДА

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті ректоры Н.Хабиболлаұлы Ақтау қаласында өткен XII студенттер универсиадасында бокстан чемпион атанған университетіміздің дене шынықтыру және спорт мамандығының 3-курс студенті Сабит Даниялды қабылдады. Даниялдың бапкері – Батыс Қазақстан облысы бойынша бокстан аға жаттықтырушы Сұлтанғалиев Саттар Аманқосұлы.

Қабылдау барысында ректор Даниялды жеңісімен құттықтай отырып, алдағы аламандарда да оза шауып, жеңіс тұғырынан көріне беруіне тілектестік білдіріп, өз кезегінде студент жастарды әрқашан қолдауға дайын екендігін жеткізді.

Азиза СУЙНШКАЛИЕВА

Жасыл ел — жасыл жер

Тақырыпқа тұздық болған «Жасыл ел» жастар еңбек жасағы туралы сөз қозғағым келіп отыр. Расында еліміздің түкпір-түкпіріндегі жастарға еңбек пен адал табыс етуге мүмкіндік сыйлайтын «Жасыл елдің» жақсы тұстары өте көп! Мен де «Жасыл елде» I топта қызмет етіп, жаңа орта қалыптастырдым. 1 ай уақытқа созылған бұл еңбек жұмысы мен үшін керемет мүмкіндік пен тәжірибе болды. Жетекшіміз Мурадидов Дамир Абәевичпен бірге жұмыстандық. Қазіргі таңда ауыл, аудан, қалалық деңгейде «Жасыл ел» жастар еңбек жасағы қызу жұмыстану үстінде. Біздің топ та өз кезегінде осы қатарды толықтырып, ауылымыз Ақжайықтың көркеюіне аз да болсын үлесімізді қостық.

Ойымды қорытындылай келе, тек еңбекке баулу ғана емес, өз еліміздің патриоты болуға, жаңа орта қалыптастыруға септігін тигізетін «Жасыл ел» қоғамның ілгері басып, алға жылжуына, сондай-ақ еліміздің өркендеуіне бастар құтты баспалдақ іспетті дегім келеді.

Асылай ЕРМАҒАМБЕТОВА,
Химия-биология БББ 3-курс студенті

РЕДАКЦИЯҒА КЕЛІП ТҮСКЕН МАТЕРИАЛДАР ӨНДЕЛЕДІ. ҚОЛЖАЗБАЛАР АВТОРЛАРЫНА КЕРІ ҚАЙТАРЫЛМАЙДЫ. ДЕРЕКТЕРДІ ДӘЛДІГІ ҮШІН АВТОР ЖАУАПТЫ. ЖАРИЯЛАНЫМ АВТОРЛАРЫНЫҢ ПІКІРЛЕРІ РЕДАКЦИЯ КӨЗҚАРАСЫН БІЛДІРМЕЙДІ.

МЕНШІК ИЕСІ:

М.Өтемісов атындағы
Батыс Қазақстан
университеті.
Газет айына бір рет шығады.

Газет Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде 14.06.1995ж. тіркеліп, тіркеу туралы нөмірі №11390-Г куәлігі берілген.
ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінің келісімімен мерзімді баспасөз басылымдарын және (немесе) ақпарат агенттіктерін 04.03.2021ж. қайта есепке алу туралы №КЗ27VPY00033105 куәлігі берілген.
Таралымы 800. Тапсырыс №730

РЕДАКТОР: Айзада ДЮСЕНОВА

ТІЛШІЛЕР:

Азиза СУЙНШКАЛИЕВА, Аяулым АШИМЖАНОВА

БЕТ ҚҰРУШЫ & ДИЗАЙН:

Асель АБДУЛЛИНА

ФОТОСУРЕТ:

Рафхат ХАЛЕЛОВ, Оқу теледидары және графикалық жобалау зертханасы

Газет Редакциялық баспа орталығында теріліп, беттелді.

«Полиграфсервис» ЖШС баспаханасында басылды.
Мекен жайы: Орал қаласы, Л.Толстой көшесі, 27/3.
тел.: 50-51-48, 51-41-99